

T.C.

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN VATANDAŞLIK BİLGİ
DÜZEYLERİYLE OKULDAKİ DEMOKRATİK DAVRANIŞ
EĞİLİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ela BEKER

Danışman: Prof. Dr. Fatih YAZICI

TOKAT -2025

ETİK SÖZLEŞME

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Prof. Dr. Fatih YAZICI danışmanlığında hazırlamış olduğum “Ortaokul Öğrencilerinin Vatandaşlık Bilgi Düzeyleriyle Okuldaki Demokratik Davranış Eğilimleri Arasındaki İlişki” adlı Yüksek Lisans tezinin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

.../.../...

Ela BEKER

JÜRİ KABUL VE ONAY

Ela BEKER tarafından hazırlanan “Ortaokul Öğrencilerinin Vatandaşlık Bilgi Düzeyleriyle Okuldaki Demokratik Davranış Eğilimleri Arasındaki İlişki” adlı tez çalışmasının savunma sınavı 08.10.2025 tarihinde yapılmış olup aşağıda verilen Jüri tarafından Oy Birliği ile Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi’nde Yüksek Lisans Tezi Olarak Kabul Edilmiştir.

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)**İmzası**

Üye (Başkan): Prof. Dr. Tercan Yıldırım

.....

Üye (Danışman): Prof. Dr. Fatih Yazıcı

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Abdulkerim Demir

.....

ONAY

...../...../.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

TEŞEKKÜR

Öncelikle, her zaman yanımda olan ve bana destek veren sevgili aileme, sabırları ve sevgileri için sonsuz teşekkür ederim. Tez çalışmam boyunca bilgi, yönlendirme ve değerli önerileriyle bana rehberlik eden danışmanım Prof. Dr. Fatih Yazıcı'ya şükranlarımı sunarım. Ayrıca, bu süreçte her zaman yanımda olan yol arkadaşım Furkan Kaya'ya, moral ve motivasyon desteği için teşekkür ederim.

İTHAF

Bu çalışma, hayatımda beni cesaretlendiren, bana güvenen ve sevgisini esirgemeyen tüm özel insanlara ithaf olunur.

ÖZET

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN VATANDAŞLIK BİLGİ DÜZEYLERİYLE OKULDAKİ DEMOKRATİK DAVRANIŞ EĞİLİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Beker, Ela

Yüksek Lisans, Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Fatih YAZICI

Ekim 2025, x + 76 sayfa

Bu araştırmada ortaokul öğrencilerinin vatandaşlık bilgi düzeyleriyle okuldaki demokratik davranış eğilimleri arasındaki ilişkinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Araştırmada nicel araştırma desenlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Örneklem grubu 2024-2025 eğitim öğretim yılı bahar döneminde Tokat ili Zile ilçe merkezinde bulunan Milli Eğitim Bakanlığına bağlı 3 farklı okulda öğrenim gören 5., 6., 7. ve 8. sınıf öğrencilerinden tabakalı örnekleme yöntemi ile belirlenen toplam 302 katılımcı ile oluşturulmuştur. Araştırmada, “Vatandaşlık Bilgisi Ölçeği” ve “Demokratik Davranış Eğilimi Ölçeği” kullanılmıştır. Elde edilen veriler SPSS programı ile analiz edilmiştir. Verilerin analizinde tek yönlü varyans analizi (ANOVA), t-testi, Pearson korelasyon analizi ve regresyon analizlerinden yararlanılmıştır. Araştırma sonunda, ortaokul öğrencilerinin vatandaşlık bilgi düzeyleriyle okuldaki demokratik davranış eğilimleri arasında cinsiyet değişkeni dışında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Korelasyon analizi sonucuna göre, ortaokul öğrencilerinin vatandaşlık bilgisi düzeyleri ile okulda demokratik davranış eğilimi alt boyutları arasında anlamlı ilişkiler olduğu görülmüştür. Bununla birlikte ortaokul öğrencilerinin vatandaşlık bilgisinin birey boyutunda okuldaki demokratik davranış eğilimlerini yordadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ortaokul Öğrencileri, Vatandaşlık Bilgisi, Demokratik Davranış.

ABSTRACT

RELATIONSHIP BETWEEN SECONDARY SCHOOL STUDENTS' CITIZENSHIP KNOWLEDGE LEVELS AND THEIR DEMOCRATIC BEHAVIOR TENDENCIES IN SCHOOL

Beker, Ela

Master's Degree, Department of Social Studies Education

Advisor: Prof.Dr. Fatih YAZICI

October 2025, x+ 76 pages

This study aimed to reveal the relationship between middle school students' citizenship knowledge levels and their democratic behavior tendencies at school. The relational screening model, a type of quantitative research design, was used in the study. The sample group consisted of 302 participants selected through stratified sampling method from 5th, 6th, 7th, and 8th grade students studying in three different schools affiliated with the Ministry of National Education in the Zile district center of Tokat province during the spring semester of the 2024-2025 academic year. The "Civics Knowledge Scale" and "Democratic Behavior Tendency Scale" were used in the study. The obtained data were analyzed using SPSS. One-way analysis of variance (ANOVA), t-test, Pearson correlation analysis, and regression analysis were used in the data analysis. At the end of the study, it was concluded that there was no significant relationship between middle school students' citizenship knowledge levels and their democratic behavior tendencies at school, except for the gender variable. Correlation analysis revealed significant relationships between middle school students' civics knowledge levels and the sub-dimensions of their tendency toward democratic behavior at school. Furthermore, it was concluded that middle school students' civics knowledge predicted their tendency toward democratic behavior at school on an individual level.

Keywords: Secondary School Students, Civics, Democratic Behavior.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ETİK SÖZLEŞME.....	i
JÜRİ KABUL VE ONAY	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
İTHAF	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLO LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR.....	x
BÖLÜM 1	1
GİRİŞ	1
Problem	2
Amaç	4
Önem.....	4
Sayıtlılar	5
Sınırlılıklar	5
BÖLÜM II	6
KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	6
Vatandaşlık	6
Vatandaşlık Eğitimi	8
Türkiye’de Vatandaşlık Eğitimi	10
Vatandaşlık Bilgisi	13
Demokrasi.....	17
Demokrasi Eğitimi.....	20
Demokrasi Eğitiminde Okulun Rolü	23
Okulda Demokratik Davranışlar.....	26
Vatandaşlık Bilgisi ve Okuldaki Demokratik Davranışlar Arasındaki İlişki	28
Vatandaşlık Bilgisinin Okuldaki Demokratik Davranışlara Etkisi.....	28
Okul Ortamında Vatandaşlık ve Demokrasi Etkileşimi	30
BÖLÜM III.....	33

YÖNTEM	33
Araştırma Modeli	33
Evren ve Örneklem	33
Veri Toplama Araçları	34
Veri Toplama Süreci	36
Verilerin Analizi	36
BÖLÜM IV	37
BULGULAR.....	37
BÖLÜM V	45
TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER	45
Tartışma ve Sonuç.....	45
Öneriler	52
KAYNAKÇA.....	53
EKLER.....	71
Ek 1. Vatandaşlık Bilgisi Ölçeği.....	71
Ek 2. Okulda Demokratik Davranış Eğilimi Ölçeği	72
Ek 3. Veli Onam Formu.....	73
Ek 4. Etik Kurul Kararı	74
Ek 5. Milli Eğitim Bakanlığı Araştırma Uygulama İzin Belgesi.....	75
Ek 6. Gönüllü Katılım Formu	76

TABLO LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1. Çalışma Grubunda Yer Alan Öğrencilerin Demografik Özellikleri.....	34
Tablo 2. Ortaokul Öğrencilerinin Vatandaşlık Bilgisi ve Okuldaki Demokratik Davranış Eğilimlerine İlişkin Betimsel İstatistikleri.....	37
Tablo 3. Ortaokul Öğrencilerinin Vatandaşlık Bilgisinin Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşma Durumu	38
Tablo 4. Ortaokul Öğrencilerinin Vatandaşlık Bilgisinin Eğitim Aldığı Okula Göre Farklılaşma Durumu	39
Tablo 5. Ortaokul Öğrencilerinin Vatandaşlık Bilgisinin Sınıf Düzeyine Göre Farklılaşma Durumu	39
Tablo 6. Ortaokul Öğrencilerinin Vatandaşlık Bilgisinin Gelir Düzeyine Göre Farklılaşma Durumu	40
Tablo 7. Ortaokul Öğrencilerinin Vatandaşlık Bilgisinin Yerleşim Yerlerine Göre Farklılaşma Durumu	40
Tablo 8. Ortaokul Öğrencilerinin Okuldaki Demokratik Davranış Eğilimlerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşma Durumu	41
Tablo 9. Ortaokul Öğrencilerinin Okulda Demokratik Davranış Eğilimlerinin Eğitim Aldığı Okula Göre Farklılaşma Durumu	41
Tablo 10. Ortaokul Öğrencilerinin Okulda Demokratik Davranış Eğilimlerinin Sınıf Düzeyine Göre Farklılaşma Durumu	42
Tablo 11. Ortaokul Öğrencilerinin Demokratik Davranış Eğilimlerinin Gelir Düzeyine Göre Farklılaşma Durumu	42
Tablo 12. Ortaokul Öğrencilerinin Okuldaki Demokratik Davranış Eğilimlerinin Yerleşim Yeri Göre Farklılaşma Durumu.....	43
Tablo 13. Ortaokul Öğrencilerinin Vatandaşlık Bilgisi ile Okulda Demokratik Davranış Eğiliminin Alt Boyutları İlişkisi	43
Tablo 14. Ortaokul Öğrencilerinin Vatandaşlık Bilgilerinin Okulda Demokratik Davranış Eğilimlerini Yordamasına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları	44

KISALTMALAR

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

TDK: Türk Dil Kurumu

VBÖ: Vatandaşlık Bilgisi Ölçeği

ODDEÖ: Okulda Demokratik Davranış Eğilimi Ölçeği

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Değişen çağ ve ihtiyaçlarla birlikte devlet yapıları, kendisini oluşturan bireylere yönelik çeşitli yükümlülükler getirmektedir. Sürekli değişen toplum yapısı içinde devletler, vatandaşlarına ve kendilerine yönelik görev paylaşımlarını şekillendirerek çağa ayak uyduracak biçimde düzenlemektedir (Yazıcıoğlu ve Alkan, 2020). Tarih boyunca toplumların temel hedeflerinden biri, siyasal sistemi ve toplum beklentilerini benimsemiş iyi insan, iyi vatandaş yetiştirmek olmuştur. Çünkü bir ülkenin sürekliliğini sağlamak ve farklılıkları ortak amaçlarda birleştirebilmek, bireylere vatandaşlık bilinci kazandırmakla mümkün olabilir (Hablemitoğlu ve Özmete, 2012)

Vatandaşlık kavramına paralel olarak vatandaşlık eğitimi ortaya çıkmış ve bu eğitim, vatandaşlık anlayışındaki değişimlere göre şekillenmiştir. Dünyada vatandaşlık ve demokrasi eğitiminin ciddi bir şekilde ele alınmaya başlanması Fransız İhtilali ile olmuştur. Türkiye’de ise Tanzimat Fermanı ile başlamıştır (Yiğit ve Kesmecı, 2015). Vatandaşlık eğitimi, demokratik bir toplum düzeninin temellerini atmada ve bu düzenin istikrarını sağlamada önemli bir rol üstlenir. Demokratik anlayışın yerleşmesi ve kuşaktan kuşağa aktarılması, büyük ölçüde bireylerin bu eğitim süreciyle kazandıkları bilinç ve tutumlara bağlıdır. Bu nedenle, demokrasinin geliştirilmesi ve kalıcılığının sağlanması vatandaşlık eğitiminin öncelikli amaçları arasında yer almaktadır (Güven, 2010). Vatandaşların demokrasi ile yetişmesi ve ülkelerine bu konuda önemle öncülük etmesi gelişmiş ve gelişmekte olan modern devletlerin demokrasi eğitimine ayrı bir önem vermesini sağlamıştır. Birçok devlet, demokrasi konularına yer veren dersleri ya öğretim programlarında bağımsız bir ders olarak ya da disiplinler arası bir yaklaşımla çeşitli derslerde ünite bazında yer vermektedir (Çakmak ve Akgün, 2016).

Bireylerin demokratik bir vatandaş olarak yetişmeleri için demokrasinin gerektirdiği bilgi, beceri ve tutumlara sahip olmaları gerekmektedir. Çocukların vatandaşlık, demokrasi ve onlara ilişkin diğer kavramları benimsemeleri ve demokratik tutum ve davranışlarda bulunmaları ancak vatandaşlık ve demokrasi hakkında eğitilmeleriyle mümkün olabilir (Akçeşme ve Fidan, 2021). Demokratik bir toplumda, bireylerin birbirini önemseyerek ve paylaşarak bir arada yaşaması, farklı kültürlere açık

olmayı, saygıyı, eşitliği ve adaleti savunmayı, farklı fikirlere hoşgörölü olmayı, haksızlıklara karşı çıkmayı, yenilik ve değışime açık olmayı, çevreye duyarlı olmayı, tartışmalarda uzlaşmacı olmayı gerektirir. Bu tür bireylerin yetiştirilmesi demokratik bir sistem ile mümkündür (Taneri ve Özbek, 2019).

Sistem içerisinde demokratik bireyin sahip olması gereken bilgi, beceri ve tutumların geliştirilmesinde okullar temel bir rol oynar (Taze ve Aktın, 2019). Okullarda gerçekleştirilen vatandaşlık eğitimi, ortak kimliğe ilaveten hak ve sorumlulukların geliştirilmesini de desteklemektedir (Gömlüksüz ve Kılınç, 2014). Okullar, akademik başarıyı sağlamakla birlikte, bireylere aynı zamanda toplumun temel değerlerini kazandırmayı da amaçlamaktadır (Çelikkaya, 2013).

Problem

Demokratik bir toplumun sürdürülebilirliği, bireylerin vatandaşlık bilinci ve demokratik davranış eğilimleriyle yakından ilişkilidir. Bu doğrultuda eğitimin temel işlevlerinden biri, öğrencilere özgür düşünebilen ve bağımsız hareket edebilen bir vatandaşlık kimliği kazandırmak olup, bu süreçte okullardaki öğretmenlere özellikle büyük bir sorumluluk düşmektedir (Koçoğlu, 2013). Öğretmenler hem meslekleri hem de toplumdaki rolleri itibarıyla, okullarda demokratik yaşamın temelini oluşturan tutum, anlayış ve idealleri geliştirmek için ideal bir konumdadırlar (Tuncel ve Balci, 2015).

Demokratik davranışlar, bireylerin sorumluluklarını eşitlik, özgürlük, adalet gibi temel ilkelere göre yerine getirmelerini sağlar (Tahiroğlu ve Aktepe, 2015). Ortaokul öğrencileri üzerinde yapılan araştırmalar, demokratik değerlere sahip olmanın öğrencilerin aktif vatandaşlık bilincini pekiştirdiğini ve toplumdaki sorumluluklarını yerine getirmelerine yardımcı olduğunu göstermektedir (Çırak, 2019a). Ancak, vatandaşlık eğitiminin sosyal sorumluluk ve demokratik değerlerle olan ilişkisi sıklıkla yüzeysel bir şekilde ele alınmaktadır (Toy, 2021). Ayrıca, özellikle ortaokul çağındaki öğrencilerin vatandaşlık bilinci ve demokratik davranış eğilimleri konusunda bilgi, tutum ve eğilim gibi alanlarda eksiklikler olduğu ortaya konulmuştur (Akarsu, 2022).

Alanyazın incelendiğinde, öğrencilerin vatandaşlık bilinci, demokratik tutum ve davranışları ile bu tutumların çeşitli sosyoekonomik, demografik ve çevresel değişkenlerle olan ilişkisini kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Bu çalışmaların büyük bir

kısmı belirli bir sınıf düzeyinde gerçekleştirilmiştir. Örneğin, Demir ve Bozbek (2014) araştırmalarını yalnızca 8. sınıf öğrencileri üzerinde yürütmüş; öğrencilerin Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersine yönelik tutumlarını cinsiyet, okul türü, aile gelir düzeyi ve kitap okuma sıklığı gibi değişkenler açısından incelemişlerdir. Dinç ve Üztemur (2016) ise çalışmalarını yalnızca 8. sınıf öğrencileriyle gerçekleştirmiş ve öğrencilerin adalet, eşitlik ve dayanışma kavramlarına ilişkin algılarını analiz etmişlerdir. Benzer şekilde, Özbey ve Sarıçam (2018), 8. sınıf öğrencilerinin demokrasi algısı, toplumsal değerler algısı ve deontik adalet tutumları üzerine yoğunlaşmış, bu değişkenlerin okul türü, cinsiyet ve yaş ile olan ilişkilerini ortaya koymuşlardır. Kontaş, Selçuk ve Polat (2016), yalnızca 8. sınıf öğrencileri ile çalışarak öğrencilerin demokratik değerlere sahip olma düzeylerinin cinsiyet ve sosyoekonomik düzeye göre farklılık gösterdiğini tespit etmiştir. Öztaşkın ve İçen (2015), yalnızca 7. sınıf öğrencileriyle çalışarak cinsiyet açısından öğrencilerin hoşgörü eğilimleri ve demokrasi algılarını ortaya koymuştur. Çırak (2019a), yalnızca 6. sınıf öğrencileriyle yaptığı çalışmada cinsiyet, anne-baba eğitim durumu ve aile gelir düzeyine göre öğrencilerin özgüven, adalet ve farklılıklara saygı gibi demokratik değerlerinin değiştiğini belirlemiştir. Demirbaş ve Aydınözü (2019) öğrencilerinin vatandaşlık algısını belirlemek amacı ile sadece üniversite öğrencileri ile çalışmasını yürütmüştür.

Vatandaşlık bilgi düzeyleri ve demokratik davranış eğilimleri belirli bir sınıf düzeyinde ele alınmış olsa da bu iki değişkenin bir arada incelendiği bir çalışmaya rastlanmamıştır. Örneğin, Demir ve Bozbek (2014) vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersine yönelik tutumları çeşitli değişkenlere göre ele alsa da bilgi düzeyi ve demokratik davranış eğilimleri arasındaki ilişkiyi ayrıntılı olarak incelememiştir. Benzer şekilde, Dinç ve Üztemur (2016), öğrencilerin adalet, eşitlik ve dayanışma kavramlarına yönelik algılarını analiz etmesine rağmen, bu değerlerin vatandaşlık bilgi düzeyleriyle ilişkisini ortaya koymamıştır. Kartol (2019), sınıf düzeylerine göre vatandaşlık algısındaki gelişimsel farkları incelemiş ancak vatandaşlık bilgi düzeyinin demokratik davranış eğilimlerine etkisine dair bir bulguya yer vermemiştir.

Vatandaşlık bilgi düzeylerinin öğrencilerin okul ortamındaki demokratik davranış eğilimleri üzerindeki doğrudan etkisini ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ortaokul öğrencilerinin vatandaşlık bilgi düzeyleri ile okuldaki demokratik davranış eğilimleri

arasındaki ilişkiyi bir arada ele alan çalışmaların yapılması, alandaki önemli bir boşluğu dolduracaktır.

Bu araştırmanın problem cümlesi “Ortaokul öğrencilerinin vatandaşlık bilgi düzeyleriyle okuldaki demokratik davranış eğilimleri arasındaki ilişki nedir?” şeklinde belirlenmiştir.

Alt problemleri ise şu şekildedir;

Ortaokul öğrencilerinin;

1. Vatandaşlık bilgi düzeyi sınıf, okul, cinsiyet, yerleşim yeri, gelir durumu gibi demografik değişkenlere göre farklılaşmakta mıdır?
2. Okuldaki demokratik davranış eğilimleri sınıf, okul, cinsiyet, yerleşim yeri, gelir durumu gibi demografik değişkenlere göre farklılaşmakta mıdır?
3. Vatandaşlık bilgi düzeyleri ile okuldaki demokratik davranış eğilimleri arasında nasıl bir ilişki vardır?

Amaç

Bu araştırmanın amacı, ortaokul öğrencilerinin vatandaşlık bilgisi ile okuldaki demokratik davranışları arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu bağlamda, öğrencilerin vatandaşlık eğitimi süreçlerinde kazandıkları bilginin, demokratik davranışlara sahip olma düzeylerini nasıl etkilediği araştırılmaktadır. Eğitim programlarının ve ders içeriklerinin, öğrencilerin bu iki kavramı nasıl içselleştirdiklerini anlamada ne derece başarılı olduklarını belirlemek amaçlanmaktadır.

Önem

Bu araştırma, vatandaşlık bilgisi ve demokratik davranışların geliştirilmesinin bireylerin toplumsal yaşama aktif katılımlarına nasıl etkide bulunabileceğini anlamak açısından önemlidir. Eğitim programlarının ve içeriklerinin, bu kavramları öğrenme ve anlama süreçlerinde nasıl bir rol oynayabileceği, ilerideki bireylerin toplumda nasıl birer aktif vatandaş olacağına dair ipuçları verebilir. Çocuk ve gençlere vatandaşlık bilinci aşılamak ve onlara vatandaşlık kimliğini örnek olacak davranışlar ile kazandırmak ancak vatandaşlık bilgisi dersi ile mümkün olabileceğinden buradan vatandaşlık bilgisinin

önemini anlayabiliriz (Çiftçi, 2006). Vatandaşlık ve demokrasi eğitimi, demokrasinin sürekliliği için vazgeçilmezdir. Küresel ölçekte yaşanan değişimler, ülkelerin bu alandaki politikalarını yeniden yapılandırmasına yol açarak eğitimin önemi giderek daha fazla artmıştır (Ersoy, 2016). Son olarak dünya genelindeki insan hakları ihlalleri, vatandaşlık eğitimi demokrasi ve özgürlüklerin önemini daha net bir şekilde vurgulamaktadır (Temiz, 2005)

Sayıtlar

Bu araştırmada, vatandaşlık bilgisi ve temel demokratik değerler arasındaki ilişkiyi incelemek için Vatandaşlık Bilgisi Ölçeği (VBÖ) ve Okulda Demokratik Davranış Eğilimi Ölçeği (ODDEÖ) kullanılmıştır. Bu ölçeklere öğrencilerin samimi cevap verdikleri araştırmanın varsayımını oluşturmuştur.

Sınırlılıklar

1. Bu araştırma Tokat ilinin Zile ilçesinde bulunan devlet ortaokullarında 5., 6., 7. ve 8. sınıfta öğrenime devam eden öğrenciler ile sınırlandırılmıştır.
2. Araştırmada elde edilecek veriler 2024-2025 eğitim öğretim yılı ile sınırlandırılmıştır.
3. Araştırma vatandaşlık bilgisi ölçeği ve okulda demokratik davranış eğilimi ölçeği ile sınırlandırılmıştır.

BÖLÜM II

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Vatandaşlık

Toplum içindeki bireylerin uyumlu ve düzenli içerisinde yaşayabilmesi için birtakım kuralların varlığına ihtiyaç duyulmuştur. Bu kurallara uygun bireyler yetiştirme amacı, toplumların temel hedeflerinden biri haline gelmiş ve bu süreçte devlet, vatandaş ve vatandaşlık gibi kavramlar gelişim göstermiştir. Vatandaşlık Bilgisi kavramında yer alan “vatandaş” kelimesi Türk Dil Kurumu'na (TDK) göre, bir devlete vatandaşlık bağı ile bağlı olan kimse, yurttaş olarak tanımlanmıştır. Yine Türk Dil Kurumu'na (TDK) göre “vatandaşlık”, bir kimsenin devlete karşı hak ve ödevlerle yükümlü olma durumu, yurttaşlık bağı şeklindedir. Başka bir tanımla, vatandaşlık, bireyin yaşadığı toplumun değerlerini benimseyerek, devletin sağladığı hakları kullanma ve bu hakların karşılığında yükümlülükleri yerine getirme sorumluluğunu üstlenmesi şeklinde ifade edilmektedir (Hablemitoğlu ve Özmete, 2012). Aynı zamanda, vatandaşlık, bireyin bulunduğu ülkenin sosyo-politik yapısında aktif bir rol almasını ve toplumsal düzenin sağlanmasına katkıda bulunmasını gerektiren bir kavram olarak öne çıkmaktadır (Bana, 2020). Vatandaşlık hem bireylerin hak taleplerinin bir yansıması hem de devletlerin bireylere sunduğu bir statü ve kimlik olarak değerlendirilebilir (Polat, 2011).

Vatandaşlık, her bir devletin anayasal haklar ve özgürlükler anlayışına, tarihsel arka planına, toplumsal yapısına ve kültürel farklılıklarına bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Bu bağlamda, vatandaşlık kavramı, her devletin hukuk sisteminde kendine özgü biçimlerde tanımlanmakta ve gelişen toplumsal dinamiklere göre sürekli evrimleşmektedir (Özkazanç, 2009). Her ne kadar vatandaşlık kavramı, kuramsal olarak 18. ve 19. yüzyıllarda şekillenmiş olsa da felsefî ve tarihi temelleri oldukça eskiye dayanmaktadır (Akkoç, 2014). Tarihsel gelişime bakıldığında, kavramın kökenleri antik Yunan'a özellikle de Atina polis yapısına dayanmaktadır. “Vatandaş” kavramı, kökenini Latince “civis” ve Yunanca “polities” sözcüklerinden almıştır (Parsak, 2021). Antik Yunan'da vatandaşlık, bireyin hem yasa koyma hem de yönetme sorumluluğunu üstlenmesi anlamına geliyordu. Ancak bu ayrıcalığa sahip olmak için belirli kriterler bulunmaktaydı (Delil, 2024). Bu kriterler, 20 yaşını doldurmuş olmak, erkek olmak, bir aileyi temsil etmek, savaşçı vasıflara sahip olmak ve köle sahibi olmaktı. Bu dönemde

vatandaşlık; doğrudan demokrasi ve eşitlik ilkelerine dayalı, ortak bir kültürel yapıyı paylaşan bireyler arasında gerçekleşen bir aidiyet biçimi olarak şekillenmiştir. Vatandaşlar, sınıfsal çıkarlar gütmeksizin, kentin refahı için erdemli davranmayı temel bir görev sayarlardı (Pocock,1995). Tarih sahnesinde ilk defa site devletlerinde görülen vatandaşlık, bir yandan ayrımcılık içerirken diğer yandan aktif bir katılım süreci sunmaktaydı (Şeker ve Gül, 2023).

Roma döneminde vatandaşlık kavramı, Yunan kökenli vatandaşlık anlayışından farklı bir çizgi izlemiş, daha çok haklara değil, görev ve sorumluluk bilincine dayalı bir yapı kazanmıştır. Bu yaklaşım, “Roma vatandaşlığı” kavramı altında toplumsal düzenin temel ögesi haline getirilmiştir (Çelik, 2022). Roma'da vatandaşlık için özgür olma, bir aileye bağlı olma ve Roma vatandaşı olma şartlarının aynı anda sağlanması gerek görülmüştür (Aybay, 1982). Başlangıçta şehir aidiyeti temelinde gelişen bu kavram, İmparatorluk döneminde genişletilerek Avrupa, Asya ve Afrika'daki geniş Roma topraklarına yayılmış ve bir şehir kimliğinden çıkarılarak evrensel bir yasal statüye dönüştürülmüştür. Zamanla vatandaşlık, yönetimde aktif rol alan bir kimlik olmaktan çıkıp hukuki bir aidiyet göstergesine indirgenmiştir (Korkut, 2014). Roma'nın çöküşü ve Hristiyanlığın Orta Çağ boyunca yayılmasıyla siyasi topluluklara aidiyet ikinci plana itilmiş, dini bağlılık ön plana çıkmıştır. Böylece, birkaç İtalyan şehir devleti dışında vatandaşlık kavramı anlamını büyük ölçüde yitirmiştir. Ancak 18. yüzyılda Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi sonucunda aristokrasi ve kilise egemenliğinin sorgulanmasıyla birlikte bireyle siyasi toplum arasındaki ilişki yeniden şekillenmiş, kentleşme, sanayileşme ve modernleşmenin etkisiyle vatandaşlık kavramı 19. yüzyılda yeni bir içerik kazanmıştır (Heater, 2004; akt. Şeker ve Gül, 2023).

Modern düşünceye göre birey, ulusuna ve toplumuna ait özgür bir vatandaş kimliğine sahiptir. Vatandaşlık, bireyin yalnızca haklara değil, aynı zamanda toplumsal aidiyet ve sorumluluklara dayalı somut bir kimlik olarak değerlendirilir (Özkazanç,2009). Modernleşme öncesinde dar bir çerçevede şekillenen vatandaşlık kavramı, zamanla toplumsal dönüşümle birlikte daha esnek ve evrimsel bir yapıya bürünerek gelişimini sürdürmüştür (Şeker ve Gül, 2023).

Vatandaşlık Eğitimi

Toplumların temel hedeflerinden biri, bireyleri hak ve sorumluluklarının farkında olan, topluma fayda sağlayan bilinçli vatandaşlar olarak hayata kazandırmaktır (Yılmaz, 2013). Bu hedefe ulaşmak için vatandaşlık eğitimi, bireylerin toplumsal adalet ve eşitliği benimsemelerine katkıda bulunur (Ereş, 2015). Vatandaşlık eğitimi, bireylerin hak, özgürlük ve sorumluluklarını anlamalarına yardımcı olarak, onları demokratik değerlere uygun davranışlar sergileyen bireyler haline getirmeyi amaçlar (Elkatmış, 2013). Demokrasinin temel davranışlarını kazandırmayı ve insan haklarına saygıyı günlük hayatın vazgeçilmez bir unsuru haline getirmeyi amaçlayan bu eğitim, bireylerin siyasal süreçlere aktif katılımını ve bilinçli kararlar almasını teorik ve pratik temellere dayalı olarak destekler (Som ve Karataş, 2015). Bu süreçte, bireylerin vatandaşlıkla ilgili temel kavramları doğru ve eksiksiz bir şekilde öğrenmeleri, vatandaşlık eğitiminde beklenen bilgi, beceri ve tutumları kazanmaları açısından önemli bir yer tutmaktadır (Yılmaz, 2013). Vatandaşlık eğitimi, okullarda öğrencilere demokrasi, insan hakları ve vatandaşlıkla ilgili temel kavramları öğretmeyi ve bu konularda farkındalık, duyarlılık ve bilinç kazandırmayı hedefler.

Bu eğitim üç ana şekilde verilebilir:

1. Öğretim Programları Yoluyla: Ayrı bir ders olarak, tüm derslerde ya da her iki yöntemi birleştirerek yapılan eğitim.
2. Ders Dışı Etkinlikler: Toplantılar, geziler, gönüllü çalışmalar gibi etkinlikler ve okul kültürünün oluşturduğu öğrenme ortamı.
3. Kendiliğinden Etkileşimler: Akran öğrenmesi, medya ve örtük program aracılığıyla gerçekleştirilen öğrenmeler (Merey, Karatekin, Kuş, 2012).

Vatandaşlık eğitimi hem ulusal hem de uluslararası düzeyde ele alınarak, eğitim programlarında siyasi bilgi ve anlayış, insan hakları, demokratik değerler, eşitlik ve adalet kavramlarına geniş biçimde yer verilmektedir (Som ve Karataş, 2015). Vatandaşlık eğitimine ilişkin düşünsel temeller her ne kadar Fransız Devrimi öncesine dayansa da modern vatandaşlık anlayışının kurumsallaşması büyük ölçüde Fransız Devrimi ile özdeşleştirilir. Bu bağlamda, bireyin hak ve sorumluluklarını esas alan ve devlete karşı konumunu yeniden tanımlayan vatandaşlık kavramı, devrim sonrasında siyasal ve toplumsal yapının merkezine yerleşmiştir (Yıldırım, 2019). Fransa ise bu dönüşüm sürecine öncülük eden ilk ülke olarak öne çıkmıştır (Kaya, 2012). Devrimin ardından

Paris temsilcisi olarak yasama meclisinde görev alan ve eğitim reformlarıyla adını duyuran Condorcet, devletin çocuklar, gençler ve yetişkinler dahil olmak üzere tüm vatandaşların eğitiminden sorumlu olduğunu savunmuştur (Boto ve Marques de Souza, 2021). Ancak Condorcet, devletin bu sorumluluğu yerine getirirken seküler bir yaklaşımı benimsemesi, siyasal bir din yaratmaktan kaçınması ve bireysel özgürlükleri zedelememesi gerektiğini özellikle vurgulamıştır. Devrim sonrası Fransa’da ise, özellikle 1792 yılından itibaren, belirli bir vatandaşlık eğitimi programı oluşturulmasından ziyade, anayasanın temel ilkelerinin öğretilmesi ve cumhuriyetçi ahlakı destekleyen bir vatandaşlık bilinci geliştirilmesi hedeflenmiştir (Üstel, 2004).

1879 yılında Eğitim Bakanı olan Jules Ferry, Condorcet’nin düşüncelerinden ilham alarak seküler temelli bir ilköğretim modeli oluşturmuş ve seküler ahlak ile vatandaşlık eğitiminin öğretim programlarına dahil edilmesini sağlamıştır. Fransa’da laik ve zorunlu eğitimi düzenleyen 1882 tarihli yasa ile “Ahlak ve Yurttaşlık Bilgisi” (*L’instruction morale et civique*) dersi ilköğretim müfredatında yerini almıştır (Heater, 2002; Yalçın, 2019). Jules Ferry’nin ahlak ve vatandaşlık eğitimi müfredatın başına yerleştirmesi, laiklik temelinde şekillenen bu yaklaşımın kilise ve dindar kesimler tarafından tepkiyle karşılanmasına neden olmuştur (Yalçın, 2019). Bu ders bireylere yalnızca bilgi değil, aynı zamanda Cumhuriyet değerleri ve ulusal aidiyet kazandırmayı hedeflemektedir. Bu çerçevede Fransa’da okul, yalnızca bireylerin bilgi edindiği bir kurum olmanın ötesine geçerek, kamusal yaşamın ve demokratik vatandaşlığın inşasında merkezi bir rol üstlenen siyasal bir alan olarak değerlendirilmiştir (Schnapper, 1995).

1880-1914 yılları arasında Fransa’da yayımlanan 137 farklı Yurttaşlık Bilgisi kitabı, vatandaşlık ve yurtseverlik bilincini hem kız hem erkek çocuklarında geliştirmeyi amaçlamış olsa da cumhuriyetçilerin eşitlikçi bir yaklaşım sergilemedikleri anlaşılmaktadır. Bu dönemde, kız çocuklarına yönelik özel Yurttaşlık Bilgisi kitaplarının yayımlanması, toplumda vatandaşlık anlayışının toplumsal cinsiyet perspektifinden nasıl şekillendiğini gösteren önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Üstel, 2004). 20. yüzyılın başlarında, ulus-devletlerin eğitim politikaları belirgin biçimde ulusal karakter kazanmış ve kitlesel düzeyde uygulanmaya başlanmıştır. Eğitim, bu dönemde yalnızca bireylerin bilgi ve beceri edinmesini sağlamakla kalmamış, aynı zamanda ulusal kimliğin inşasında merkezi bir rol üstlenmiştir. Devlet eliyle yürütülen bu süreçte, eğitim kurumları vatandaşlık değerlerinin aktarımı ve toplumsal bütünleşmenin sağlanması açısından stratejik bir araç haline gelmiştir (Türk ve Gürkaynak, 2018).

Vatandaşlık, Avrupa Birliği'nde ise resmi olarak ilk kez 1992 Maastricht Antlaşması ile tanımlanmış ve önem kazanmıştır (European Union, 1992). Avrupa Birliği ülkelerinde, çokkültürlü yapının getirdiği farklılıkları bir arada tutabilmek ve bireylerin ortak değerler etrafında uyum içinde yaşayabilmesini sağlamak amacıyla öğrencilere “Avrupalılık kimliği” kazandırılması gerekliliği ortaya çıkmıştır (Uğurlu, 2011). Avrupa Birliği üyesi ülkelerin çoğunda vatandaşlık eğitimi, ilköğretim veya ortaöğretim düzeyinde zorunlu ve ayrı bir ders olarak verilmektedir (Eurydice, 2017). Bunun yanı sıra bazı ülkelerde vatandaşlık eğitimi; sosyal bilgiler, tarih, coğrafya ve din eğitimi gibi derslerin müfredatına entegre edilerek de öğretilmektedir. Avrupa’da vatandaşlık eğitiminin dört ana hedefi belirlenmiştir:

1. Siyasi okuryazarlığı elde etmek,
2. Eleştirel ve analitik düşünme becerilerinin geliştirilmesi,
3. Okul ve toplum düzeyinde aktif katılımın teşvik edilmesi
4. Belirli değer, tutum ve davranışların geliştirilmesi (Eurydice, 2010).

Toplumsal çevrede bireyler, etkileşim yoluyla öğrenirler. Bu öğrenmenin, refleksif değil bilinçli ve planlı bir süreç olması, toplumsal sağlığın korunması açısından önem taşımaktadır. Vatandaşlar, toplumun benimsediği davranış kurallarını bu planlı ve amaçlı eğitim süreci içinde edinirler (Uğurlu, 2011). Bireylerin toplumsal yaşama daha aktif katılımını hedefleyen vatandaşlık eğitimi, onların toplumdaki rollerini anlamalarını ve sorumlu bireyler olarak davranmalarını temin eder (Bıçak ve Ereş, 2018) Vatandaşlık eğitimi sadece bilinçli bireyler yetiştirmekle sınırlı kalmayarak, bireylerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmelerine de ağırlık vermektedir (Ereş, 2015). Aynı zamanda vatandaşlık eğitimi yalnızca okul eğitimi ile sınırlı kalmamalıdır. Bu süreç, yaşam boyu süren bir öğrenme deneyimi olarak ele alınmalıdır (Ersoy, 2012).

Türkiye’de Vatandaşlık Eğitimi

Modern devlet anlayışıyla birlikte şekillenen vatandaşlık kavramı, 19. yüzyılın sonlarıyla 20. yüzyılın başlarında Türkçeye girmiştir. Bu kavram, toplumsal yapıya dâhil olduğu andan itibaren birey ile devlet arasındaki yasal ilişkiyi tanımlayan, meşruiyetini hukuki çerçeveden alan bir yapı olarak değerlendirilmiştir (Polat, 2011). Türk eğitim sisteminde vatandaşlık eğitiminin planlı bir şekilde yer alması, Osmanlı Devleti’ndeki eğitim reformlarıyla başlamıştır. Bu süreç, özellikle II. Meşrutiyet Dönemi’nde hız

kazanmış ve vatandaşlık kimliğinin tanımlanması ile bu kimliğin vatandaşlarda oluşturulması amacıyla vatandaşlık eğitiminin önemi artmıştır (Keleşoğlu, 2008).

Meşrutiyet Dönemi'nde vatandaşlık eğitimi, dönemin eğitim kurumlarında “Malumat-ı Medeniye (1908)”, “Yeni Malumat-ı Medeniye (1913)”, “Musahabat-ı Ahlakiyye (1914)”, “Malumat-ı Medeniye ve Ahlakiye ve İktisadiye (1914)”, “Yeni Musahabat-ı Ahlakiyye (1914)” ve “Yeni Musahabat-ı Ahlakiyye ve Medeniyye (1914)” gibi dersler aracılığıyla yürütülmüştür. Bu dersler, dönemin ilkokullarına denk gelen iptidailerde, ortaokul karşılığı olan rüştiyelerde ve lise seviyesindeki idadiye ile sultanilerde okutulmak üzere planlanmıştır. Vatandaşlık bilinci, ahlaki değerler ve toplumsal davranış kurallarına ilişkin temel kavramlar bu derslerin merkezine yerleştirilmiştir. (Kuş, Arık, Altunok ve İridağ, 2018; Yaşar, 2018). “Malumat-ı Medeniye (1908)”, “Yeni Malumat-ı Medeniye (1913)”, “Musahabat-ı Ahlakiyye (1914)” ders kitaplarında, vatandaşlık eğitiminin temeli bireyin görev ve sorumluluklarına dayandırılmıştır. Hak kavramı, bu sorumluluklardan sonra ele alınmış, böylece vatandaşlık önce bireyin topluma karşı yükümlülükleri üzerinden tanımlanmıştır. Ayrıca aile, ümmet anlayışı ve yönetim biçimleri hakkında bilgiler sunulmuştur (Şimşek ve Karaduman, 2023; Demirkaya, Selimoğlu ve Gazel, 2021).

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte, Osmanlı'dan miras kalan ümmet temelli kimlik anlayışının yerine, ulus-devlet inşasına uygun bir vatandaşlık anlayışı geliştirilmiştir (Polat, 2011). Bu dönüşümün temelinde, milli ve çağdaş bir eğitim sisteminin inşası yer almıştır (Söğüt, 2024). Tevhid-i Tedrisat Kanunu sayesinde karmaşık eğitim yapısı sona erdirilmiş, eğitimde tek bir düzen sağlanarak, Cumhuriyet'in ideolojik hedefleri doğrultusunda toplumda uyumlu ve bilinçli bir vatandaş kimliği inşa edilmeye başlanmıştır (Arı, 2002). Bu süreçte, vatandaşlık eğitimi başta olmak üzere Türkçe, Türkiye Tarihi ve Coğrafyası dersleri aracılığıyla ulusal bilincin pekiştirilmesi amaçlanmıştır. Böylece Cumhuriyet dönemi eğitiminin en belirgin özelliği, milli değerlere bağlı, modern bireyler yetiştirme hedefi olmuştur (Şimşek ve Karaduman, 2023).

Cumhuriyet'in ilanından sonraki süreçte vatandaşlık eğitimine yönelik dersler hem isim hem de içerik bakımından önemli değişimlere uğramıştır. Bu dönemde, öğrenciler “Musahâbât-ı Ahlâkiye ve Malûmât-ı Vataniyye” gibi derslerle yalnızca bilgi değil aynı zamanda toplumsal ve siyasal yaşamda etkin birey olma sorumluluğu da kazanmaya teşvik edilmiştir (Aslan, 2019).

1924 İlkokul programında “Muhasabat-ı Ahlakiye ve Malumat-ı Vatanîye” dersi yer almış, bu dersle öğrencilere hem ahlaki hem de vatani değerler kazandırılması hedeflenmiştir (Baltacı ve Aslan, 2020). Program, öğrencilerin yaş ve gelişim düzeylerine uygun biçimde yapılandırılmıştır. Ayrıca, çocukların yalnızca yerel değil, evrensel değerlerle de tanışmaları ve Doğu ile Batı’nın bilimsel ve toplumsal birikimine dair temel unsurların kazandırılmasına özel önem verilmiştir (Aslan, 2011).

1926 yılında kabul edilen İlk Mektep Müfredat Programı ile “Malumat-ı Vatanîye” dersinin adı “Yurt Bilgisi” olarak değiştirilmiş ve ilkokulların 4. ve 5. sınıflarında haftada iki saat okutulmaya başlanmıştır (Şimşek ve Karaduman, 2023). 1926 ilkokul programında yer alan “Yurt Bilgisi” dersi, Cumhuriyet rejiminin temel ilkelerini çocuklara kazandırma amacıyla oluşturulmuş, aynı zamanda bireysel kimlik gelişimini destekleyen bir içerik sunmuştur. Ders kapsamında öğrencilerin vatan sevgisi, vatandaşlık hak ve sorumlulukları gibi temel kavramları öğrenmeleri, Cumhuriyet değerlerini içselleştirmeleri hedeflenmiştir (Keleşoğlu, 2008). Bunun yanında, müfredatta sorumluluk, sağlık, dürüstlük, ahlak, hak, özgürlük ve sevgi gibi bireysel ve toplumsal değerler ön plana çıkarılmış; öğrencilere okul yaşamına uyum sağlama, görev bilinci geliştirme ve toplumdaki rollerini tanıma alışkanlıkları kazandırılmak istenmiştir. (Ozan ve Kuş, 2021).

1927-1928 öğretim yılında köylerde açılan öğretmen okullarının 2. ve 3. sınıflarında “Yurt Bilgisi” dersi haftada 1 saat olarak yer almıştır. Ayrıca köy ilkokulu programlarında 1927, 1936 ve 1939 yıllarında bu derse tekrar yer verilmiştir (Şimşek ve Karaduman, 2023).

1931 yılında ortaokul ve lise programlarına da “Yurt Bilgisi” dersi dâhil edilmiş, aynı yıl açılan öğretmen okullarında her sınıf düzeyinde haftalık 1 saat olarak okutulmaya devam edilmiştir. 1936 ve 1937 yıllarında da hem ilkokul hem ortaokul müfredatlarında “Yurt Bilgisi” dersi korunmuş ve vatandaşlık eğitiminin aracı olarak önemini sürdürmüştür (Gömleksiz ve Kılınç, 2013). Bu yıllar arasında verilen vatandaşlık eğitiminin temel amacı; Cumhuriyet rejimini benimsemiş, demokratik değerlere sahip, yaşadığı topluma uyum sağlayan, tarih bilinci olan, ahlaklı ve modern bireyler yetiştirmek olmuştur (Kara, Tokmak ve Öztürk, 2023).

1948’de dersin adı “Yurttaşlık” olarak değiştirilmiş (Gömleksiz ve Kılınç, 2013), öğrencilerin ulusal kimlik kazanmaları, yurda bağlılık geliştirmeleri ve Cumhuriyet

ilkeleri doğrultusunda bilinçli bireyler olarak yetişmeleri hedeflenmiştir (Çatak, 2015). 1968-1995 yılları arasında ise “Vatandaşlık Bilgisi” adıyla eğitim programlarında yer almaya devam etmiştir (Gömlüksiz ve Kılınç, 2013). 1998–2005 yıllarında Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersi, ilköğretim 7. ve 8. sınıflarda zorunlu ders olarak okutulmuştur. Bu dönemde vatandaşlık bilgisi, insan hakları ile bütüncül biçimde sunulmuştur (Kaçar ve Kaçar, 2016). 2000’li yıllarda vatandaşlık eğitimi, disiplinler arası bir yaklaşıma dönüşmüştür (Gömlüksiz ve Kılınç, 2013).

2005-2006 eğitim öğretim yılında “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” dersi müfredattan kaldırılmış ve bu konuda verilen kazanımlar, ilkokulda Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler dersleriyle, ortaokulda ise T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük derslerinin içeriğiyile ilişkilendirilerek öğrencilere kazandırılmaya başlanmıştır (Ülger ve Yel, 2013; Karagözoğlu, 2017). Ancak 2010-2011 öğretim yılı itibariyle, bu ders 8. sınıflarda seçmeli olarak yeniden müfredata dahil edilmiş, 14 Eylül 2010 tarihinde ise alınan 126 sayılı kararla “Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi” adı altında, 8. sınıflarda zorunlu bir ders olarak okutulmasına karar verilmiştir (Merey vd, 2012).

2015-2016 öğretim yılından itibaren vatandaşlık eğitimi, ilköğretim programında daha belirgin hale getirilmiş ve 4. sınıflarda “İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi” dersi zorunlu olarak eklenmiştir (Ersoy, 2016). 2018 Sosyal Bilgiler Programı’nda vatandaşlık eğitimi, “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanı altında ele alınarak öğrencilerin hak, sorumluluk ve özgürlük kavramlarını anlaması hedeflenmiştir (MEB, 2018). 2024 programında ise bu alanın kapsamı genişletilmiş, dijital vatandaşlık ve küresel vatandaşlık becerileri de dahil edilmiştir (MEB, 2024b).

Vatandaşlık Bilgisi

Vatandaşlık bilgisi, bireylerin sosyal yaşamlarını düzenleyen kurallar ile hak ve yükümlülükleri çerçevesinde, diğeri bireyler ve devletle olan karşılıklı ilişkilerini kapsayan bir bilgi alanı olarak tanımlanabilir (Duman, Karakaya ve Yavuz, 2001). Ayrıca, bu bilgi alanı, bir toplumun bireyleri arasındaki bağları ve bu bağların oluşturduğu hak, yükümlülük ve ödevleri inceleyen bir disiplin olarak da ele alınmaktadır (Çiftçi, 2006). Başka bir tanıma göre vatandaşlık bilgisi demokratik değerleri, toplumsal katılım yollarını ve vatandaşlık bilincini geliştirmeyi amaçlayan, toplumsal yaşamın

işleyişine dair temel kavram ve ilkeleri içeren bir öğretimdir (Temiz, 2005). Vatandaşlık bilgisi, bireylerin hak ve yükümlülüklerini tanımlamanın ötesinde, bireyin toplum ve dünya ile ilişkilerini anlamasına katkı sağlar. Hukuk, siyaset ve insan bilimi gibi alanlardan yararlanarak birey-toplum ilişkilerini analiz eden bu disiplin, toplumsal değişim ve örgütlenme süreçlerindeki insanın rolünü inceler (Kıncal, 2012). Vatandaşlık bilgisinin genel amaçlarını ise şu şekilde sıralayabiliriz (Temiz, 2005):

- Toplumsal düzen ve hukuk bilinci kazandırmak, bireylerin hak ve sorumluluklarını anlamalarını sağlamak.
- Demokratik değerleri ve iletişimi benimsetmek.
- Meslek ahlakı ve toplumsal katkı bilinci oluşturmak.
- Atatürk ilkeleri ve demokrasi anlayışını kazandırmak.
- Hukuk, anayasa, devlet yapısı ve insan hakları konularında bilgi ve farkındalık kazandırmak.
- İnsan hakları, özgürlükler ve eşitlik gibi evrensel değerlerin önemini kavratmak.
- Ulusal ve uluslararası gelişmeleri takip edebilme ve yorumlayabilme yetisi kazandırmak.
- Toplum yönetimine katılım, sorumluluk alma ve barış içinde yaşama anlayışı geliştirmek.

Vatandaşlık bilgisi, Türkiye’de Milli Eğitim müfredatında farklı derslerin içeriğine entegre edilerek ilkokuldan lise düzeyine kadar sistemli biçimde öğretilmektedir. İlköğretim kademesinde vatandaşlık bilgisi eğitimi, özellikle 4. Sınıf düzeyinde yer alan “İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi” ile “Sosyal Bilgiler” dersi aracılığıyla sunulmaktadır (MEB, 2024a; MEB, 2024b). İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin amacı, öğrencilerin hem kendi hak ve özgürlüklerini tanımasını hem de başkalarının haklarına saygı göstermeyi öğrenmesini sağlamaktır. Ayrıca toplum yaşamının düzenlenmesinde kuralların gerekliliği, sorumluluk bilinci, toplumsal değerler ve farklılıklara saygı gibi demokratik yaşamın temelleri öğrencilere tanıtılmaktadır (Durdi ve Erdamar, 2020). MEB’e (2024b) göre İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi Dersi Öğretim Programının amaçları şu şekildedir:

- Öğrencilerin kendi gelişimlerini ve potansiyellerini fark etmeleri,
- Çocuk haklarının önemini kavrayarak haklarını bilinçli şekilde kullanmaları,
- Temel insan hak ve özgürlüklerini anlayıp yorumlamaları,

- Eşitlik ve adalet kavramlarını sorgulayıp davranışlarına yansıtmaları,
- Vatandaşlık hak ve özgürlüklerini günlük yaşamla ilişkilendirerek anlamaları,
- Sorumluluk bilinci geliştirerek etkin vatandaşlık davranışları göstermeleri,
- Demokratik değerleri benimseyip içselleştirmeleri,
- Katılımcı birey olarak demokratik süreçlerde yer almaları,
- Seçme ve seçilme hakkının demokrasideki yerini kavramaları amaçlanmaktadır.

Sosyal bilgiler dersi kapsamında öğrenciler, toplum düzeni, insan hakları ve çocuk hakları gibi kavramları öğrenmektedirler. Bu derste öğrenciler, toplumsal sorumluluklar, kuralların önemini ve demokratik yaşamın temel ilkelerini kavramaya çalışırlar (Çengelci, 2005). Amaç iyi bir vatandaşlık bilinci ve milli ahlak değerlerine sahip bireyler yetiştirmektir. Milli değerlere bağlı, ortak tarih, kültür ve değerleri benimseyen, hak ve sorumluluklarının bilincinde olan, ülkesini seven ve toplumsal sorunlara çözüm odaklı yaklaşan demokratik süreçlere aktif şekilde katılım gösteren bireyler yetiştirmek açısından bu derslerin önemi büyüktür (MEB, 2024b; Işık, 2023).

Ortaokul düzeyinde vatandaşlık bilgisi eğitimi, öğrencilerin temel vatandaşlık becerilerini kazanmalarını sağlamak amacıyla sosyal bilgiler dersi aracılığıyla disiplinler arası bir yaklaşımla sunulmaktadır (Kondu ve Sakar, 2014). 5. sınıftan itibaren sosyal bilgiler dersi aracılığıyla, öğrencilerin hazır bulunuşluk seviyelerine uygun olarak ülkesini seven, milli, manevi ve kültürel değerlerine saygı duyan, ortak tarih ve kültürü benimseyen haklarını bilen ve sorumluluklarını taşıyan, karşılaştığı sorunlara yaratıcı çözümler üreten, demokratik değerlere bağlı ve demokratik sürece aktif katılım sağlayan bireyler yetiştirilmesi amaçlanmaktadır (İler ve Ersoy, 2023; Işık, 2023). MEB (2023b) göre sosyal bilgiler dersinin vatandaşlık eğitime yönelik temel amaçları şu şekildedir

- Öğrencilerin vatandaşlık bilinci geliştirerek hak ve sorumluluklarını tanımaları,
- Atatürk ilke ve inkılâplarını benimseyerek çağdaş ve demokratik değerlere bağlı bireyler olmaları,
- Hukukun üstünlüğünü kavrayarak yasa önünde eşitlik ilkesini içselleştirmeleri,
- Milli tarih ve kültürü tanıyarak kültürel mirasa sahip çıkmaları,
- Sosyal bilimlerin temel kavram ve yöntemlerini kullanarak toplumsal olaylara çözüm üretmeleri,
- Demokratik katılımın önemini kavrayarak görüş belirtme ve katkı sunma becerisi kazanmaları,

- İnsan hakları, laiklik, demokrasi ve cumhuriyet gibi temel değerleri yaşamlarına yansıtmaları,
- Hem milli hem evrensel değerleri önemseyen, duyarlı ve erdemli bireyler olarak yetişmeleri hedeflenmektedir.

8. sınıf düzeyinde vatandaşlık bilgisi, “T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük” dersi aracılığıyla öğrencilere aktarılmaktadır. Bu derste, öğrencilerin yalnızca tarihsel bilgi edinmeleri değil, aynı zamanda demokratik vatandaşlık bilincini kazanmaları da hedeflenmektedir (Sunay ve Taşgın, 2020). T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük dersinin vatandaşlık eğitimiyle ilgili amaçları şu şekildedir (MEB,2023a):

- Milli Mücadele örneğiyle birlik ve beraberlik duygusunu geliştirmeleri,
- İnsan hakları, demokrasi, bağımsızlık gibi temel kavramların anlamını kavramaları,
- Atatürk İlke ve İnkılaplarının toplumsal gelişmedeki rolünü fark etmeleri,
- Milli bilinç, sorumluluk ve vatandaşlık görevlerini benimsemeleri,
- Tarih bilinci kazanarak geçmişle bugün arasında bağ kurabilmeleri,
- Türkiye ve dünya meselelerine duyarlı bireyler olarak yetişmeleri.

Lise düzeyinde vatandaşlık bilgisi öğretiminin verildiği derslerden biri T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük dersidir (Işık, 2023). Tarih dersi; devlet, vatan, millet, bayrak, hak ve sorumluluk gibi kavramları öğrenciye kazandırarak vatandaşlık bilinçlerinin gelişmesine katkıda bulunur (Demircioğlu ve Tokdemir, 2008). Tarih dersinin vatandaşlık eğitimiyle ilişkili amaçları MEB’e (2023c) göre şu şekildedir:

- Türk milletinin ve kültürünün tarihsel gelişimini anlamaları,
- Medeniyetimizin temel değerlerini kavrayıp bu değerleri benimsemeleri ve davranışlarına yansıtmaları,
- Milli kimlik ve aidiyet duygusu geliştirmeleri,
- Türkiye’nin küresel dünyadaki yerini ve rolünü kavrayabilmeleri,
- Toplumsal birlik ve dayanışmanın önemini fark ederek ortak tarih bilinci kazanmaları,
- Kültürel ve tarihî mirasa sahip çıkan bireyler olarak yetişmeleri.

Bu bilgilerden yola çıkarak vatandaşlık bilgisi eğitiminin öğrencilere kazandırılmak üzere farklı sınıf kademelerinde disiplinler arası yaklaşımla ya da ayrı bir

ders adı altında öğrencilere kazandırıldığı açıktır. Farklı kademelerde verilen vatandaşlık bilgisinin bir hiyerarşi içerisinde konularına bakmak gerekirse şu şekilde özetleyebiliriz (Duman vd. 2000; Temiz, 2005):

- *Toplum, Sosyal Yaşam ve Hukuk:* İnsan ve toplum ilişkileri, sosyal yaşamı düzenleyen kurallar, ailenin ve eğitimin toplumsal rolü, hukukun önemi, kaynakları ve işlevleri.
- *Devlet ve Anayasa:* Devletin doğuşu, unsurları ve şekilleri; anayasa kavramı, türleri, yapımı ve değiştirilmesi.
- *Türk Anayasaları ve 1982 Anayasası:* Türk anayasa tarihine genel bakış; 1982 Anayasası'nın hazırlanışı, bölümleri, temel hak ve ödevler ile devlet sistemi ve temel ilkeleri.
- *Atatürkçü Düşünce ve Demokrasi:* Atatürkçü düşüncede millet ve demokrasi anlayışı, demokrasi türleri ve ilkeleri, dünya ve Türk tarihinde anayasal gelişmeler.
- *İnsan Hakları ve Özgürlükler:* İnsan haklarının tarihsel ve düşünsel gelişimi, ulusal ve uluslararası düzeyde korunması.
- *Türkiye’de İnsan Hakları ve Uygulamalar:* Türkiye’de insan hakları ve kamu özgürlükleriyle ilgili yasal düzenlemeler, kurumlar ve uygulamalar.

Vatandaşlık bilgisi, bireylerin hak ve yükümlülüklerini anlamalarına yardımcı olurken, bu bilginin vatandaşlık bilincine dönüşmesi, bireylerin topluma aktif katılımıyla pekişir (Keleş ve Tonga, 2014). Etkili bir vatandaşlık bilinci, bireyin vatandaş olarak sahip olduğu haklar ve sorumluluklar hakkında bilgi sahibi olmasının ötesine geçer (Yazıcıoğlu ve Alkan, 2020). Bireylerin bilgili, problem çözme yeteneğine sahip, katılımcı, sorumluluk sahibi ve toplumsal sorunlara duyarlı yetişmesini sağlar (Avcı, Faiz ve Duran, 2020; Hablemitoğlu ve Özmete, 2012).

Demokrasi

Demokrasi kavramı Yunan kökenli bir kelime olup Yunanca 'da “demos” (halk) ve “kratos” (egemenlik) kelimelerinin birleşimi ile oluşan “halk egemenliği” anlamı taşımaktadır (Aktaş, 2015; Çullu ve Samancı, 2016). Demokrasi kavramı Eski Yunan’da vatandaş olmayı hak edenlerin doğrudan katılımına dayanan bir yönetim biçimi olarak uygulanmaktaydı (Üstüner, 2000). Bu dönemde ortaya çıkan demokrasi anlayışı, her ne kadar halkın yönetime katılımını esas alsada bu katılım yalnızca belirli bir sosyal

zümreyle sınırlı kalmıştır. Oysa daha önceki ilkel topluluklarda siyasal iktidar, kabile üyeleri arasında eşit biçimde paylaşılmakta ve karar alma süreçlerine tüm bireyler doğrudan katılım göstermekteydi. Bu tür topluluklarda yöneten-yönetilen ayrımı bulunmazken, devletin ortaya çıkmasıyla birlikte siyasal iktidar belirli bir gruba devredilmiş, böylece demokrasi kavramı daha dar ve seçici bir yapıya bürünmüştür (Karakoç ve Özden, 2020).

Demokrasi tarih boyunca hem bir yönetim biçimi hem de toplumları şekillendiren önemli bir kavram olarak kendini göstermiştir. Çoğunlukla bir ideal düzeni temsil ettiği için, bu kavrama yüklenen anlamlar ile bu doğrultuda şekillenen siyasal sistemlerin özellikleri, toplumların kültürel yapısına, tarihsel gelişim süreçlerine ve dönemsel koşullara bağlı olarak farklılık göstermektedir (Turan, 2023). Tunç'a (2008) göre demokrasi, halkın kendi kendini yönetmesi anlamına gelirken Kaldırım'a (2005) göre halkın egemenliğini elinde bulundurduğu ve karar alma süreçlerinde doğrudan ya da dolaylı olarak etkin bir şekilde yer aldığı bir yönetim biçimidir. Dağı ve Polat'a (2004) göre de demokrasi, en genel anlamıyla halkın kendi kendini yönetmesi anlamına gelmektedir. Sözcük anlamına göre "halk iktidarı" veya "iktidarın halka ait olması" şeklinde tanımlanmaktadır (Aktaş, 2015).

Başaran'a (1986) göre demokrasinin etkin ve sağlıklı bir biçimde işleyebilmesi üç temel koşula bağlıdır:

1. *Akılcılık*: Demokratik yönetim, kararlarını rasyonel temellere dayandırmalıdır
2. *Bilimsel Temellilik*: Yönetim, bilimsel bilgi ve teknolojik gelişmeleri rehber edinmelidir.
3. *Hukuka ve İnsan Haklarına Uygunluk*: Hukukun üstünlüğü ve insan haklarına bağlılık, demokrasinin vazgeçilmez ilkelerindendir.

Demokrasi, bir yönetim biçimi olarak toplumsal yaşamın koşullarına uygun şekilde; doğrudan, yarı doğrudan ve temsili olmak üzere üç farklı biçimde uygulanabilmektedir (Varlık ve Ören, 2003). Doğrudan demokrasi, halkın egemenliğini herhangi bir aracı kurum olmaksızın doğrudan kullandığı bir yönetim biçimidir (Tunç, 2008). Bu sistemde yasama, yürütme ya da yargı organları gibi temsili yapılar bulunmamaktadır. Karar alma süreçlerine halk doğrudan katılım gösterir. Yöneticiler,

yönetilenler arasından seçilmekte ve halkın doğrudan denetimine tabi olmaktadır. Demokrasi kavramının teorik idealine en yakın uygulama biçimi olarak kabul edilen doğrudan demokrasi, egemenliğin yalnızca halka ait olduğu ve bu yetkinin devredilemeyeceği anlayışına dayanır (Gözler, 2024). Nüfusun artması, toplumsal yapının farklı çıkar grupları ve etnik çeşitlilik gibi unsurlarla karmaşık hale gelmesi, doğrudan demokrasinin uygulanmasını güçleştirmiştir. Bu durum, özellikle liberal siyasal sistemlerde merkezi yönetimin temsili demokrasi ilkeleri doğrultusunda örgütlenmesini beraberinde getirmiştir (Aslan, 2020).

Temsili demokrasi, egemenliğin doğrudan halk tarafından değil, halkın seçim yoluyla belirlediği temsilciler aracılığıyla kullanıldığı bir yönetim biçimidir. Bu sistemde siyasi iktidarın kaynağı halk olup, halk egemenliğini temsilcileri vasıtasıyla dolaylı olarak hayata geçirmektedir (Eser ve Taylan, 2018; Özkan, 2020). Temsili demokrasi, yönetme yetkisini elinde bulunduranların otoritesi ile vatandaşların hak ve özgürlükleri arasında denge kurmayı amaçlayan bir siyasal sistemdir (Kaplan, 1994). Bu sistemde egemenlik devredilmez, yalnızca egemenliğin kullanımı belirli süreyle seçilmiş temsilcilere bırakılır. Temsili demokrasinin demokratik niteliğini koruyabilmesi için seçimlerin genel oy hakkına dayalı, eşitlik ilkesine uygun, serbest ve adil bir biçimde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. (Gözler, 2024). Bu anlayış, egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğunu savunan milli egemenlik ilkesine dayanmaktadır (Turan, 2022).

Yarı doğrudan demokrasi, temelinde yasama ve yürütme organı bulunduran (Şen, 2010) egemenliğin kullanımının halk ile seçilmiş temsilciler arasında paylaşıldığı bir yönetim modelidir (Gözler, 2024). Yarı doğrudan demokrasi, halkın egemenliği temsilciler aracılığıyla kullanmasının yanı sıra, belirli durumlarda karar alma süreçlerine doğrudan katılımını da mümkün kılan bir yönetim modelidir (Gökçe ve Dölek, 2018). Halk egemenliğinin hayata geçirilmesini sağlayan çeşitli katılım araçları bulunmaktadır. Bu araçlar arasında halk vetosu, halk teşebbüsü ve referandum öne çıkmaktadır (Aktan, 2016). Halk vetosu, yasama organı tarafından kabul edilen bir yasanın yürürlüğe girmesinden önce, belirli sayıda vatandaşın bu yasanın referanduma sunulmasını talep etmesiyle gerçekleşir. Halk teşebbüsü ise vatandaşların, belirli bir yasal düzenlemeyi gündeme almak amacıyla yine belirli bir imza sayısına ulaşarak yasama organını bu konuda girişimde bulunmaya zorlamasıdır (Gözler, 2024; Şen, 2010). Referandum ise karar alma sürecinde halkın doğrudan devreye girdiği bir mekanizma olup, yasama organı

tarafından hazırlanan düzenlemelerin halk oylamasına sunularak kabul ya da reddedilmesi esasına dayanır. (Kurşuncu ve Safi, 2023). Ancak, bu araçların tümünün her devlette bir arada bulunması zorunlu değildir. Yarı doğrudan demokrasi uygulamaları, her ülkenin sosyo-politik yapısına ve özel koşullarına göre farklılık gösterebilir. Bu noktada, demokrasinin etkin bir şekilde uygulanabilmesi için seçimler ve seçim sistemleri önem arz etmektedir. Bu nedenle, seçime dair kavramların kapsamlı bir şekilde ele alınması, demokratik süreçlerin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi adına önemli bir gerekliliktir (Turan, 2022).

Demokrasi, yalnızca bir yönetim biçimi değil, aynı zamanda bir değerler bütünü olarak tanımlanmaktadır. Bu değerler, demokrasiyi diğer yönetim biçimlerinden ayıran, özgün ve sistematik unsurlar olarak öne çıkmaktadır (Büyükkaragöz ve Kesici, 1998). Değerler, bireylerin inançlarını, tercihlerini ve davranışlarını yönlendiren, aynı zamanda bu davranışları değerlendirmede ölçüt olarak kullanılan kavramsal yapılardır. Bir başka ifadeyle, değerler belirli bir durumu ya da davranışı diğerine tercih etme eğilimini yansıtan ve bireysel eylemlere temel teşkil eden olgudur (Elbir ve Balcı, 2013). Değerler eğitimi açısından bakıldığında, demokratik değerler, bireylerin toplumsal hayata katılımını ve demokrasinin dinamikleriyle bütünleşmesini sağlayarak toplumsal yapıyı güçlendirmektedir (Gülen, Alan, Alan ve Özyılmaz, 2022; Çırak, 2019b).

Demokrasi Eğitimi

Eğitim, bireyin yaşam süreci içerisinde planlı ya da kendiliğinden gerçekleşen öğrenmeler yoluyla davranışlarında kalıcı değişiklikler meydana getiren sistematik bir faaliyettir. Bu süreç, bireyin çevresine uyum sağlamasını, karşılaştığı sorunlarla başa çıkmasını ve yaşamını sürdürebilmesini mümkün kılar. (Şişman, 2018). Bireyde doğuştan var olduğu kabul edilen potansiyellerin geliştirilmesi ve açığa çıkarılması amacı taşır (Çiftçi, 2003). Demokrasi açısından eğitimin temel hedefi, bireyleri etkin ve sorumlu vatandaşlar olarak yetiştirmektir. Etkin bir vatandaş, toplumun gelişimine katkıda bulunan, kendi politik rol ve sorumluluklarının bilincinde olan, eylemlerinin sonuçlarını değerlendirip sorumlu kararlar alabilen kişidir. Bu hedef, eğitim sürecinde bireylerin sadece bilgi edinmelerini değil, aynı zamanda demokratik değerleri içselleştirerek aktif katılımcılar olmalarını sağlamayı da içerir (Doğanay, Çuhadar ve Sarı, 2007). Bu bağlamda, demokrasinin yaşamasında en önemli etkenlerden biri eğitimidir çünkü eğitim demokratik düşünce ve uygulamaların gelişmesine katkı sağlamaktadır (Otluca, 1996).

14574 sayılı Milli Eğitim Temel Kanununda Demokrasi Eğitimi Türk Milli Eğitiminin İlkelerinden biri olarak şu şekilde ifade edilmiştir.

“Güçlü ve istikrarlı, hür ve demokratik bir toplum düzeninin gerçekleşmesi ve devamı için yurttaşların sahip olmaları gereken demokrasi bilincinin, yurt yönetimine ait bilgi, anlayış ve davranışlarla sorumluluk duygusunun ve manevi değerlere saygının, her türlü eğitim çalışmalarında öğrencilere kazandırılıp geliştirilmesine çalışılır; ancak, eğitim kurumlarında Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine aykırı siyasi ve ideolojik telkinler yapılmasına ve bu nitelikteki günlük siyasi olay ve tartışmalara karışılmasına hiçbir şekilde meydan verilmez”

Buradan hareketle demokrasiyi okulda uygulamak aynı zamanda bir yasa gereğidir (Duman vd., 2001). Demokrasi eğitiminin amacı ise toplumda bireyleri, insan hak ve özgürlüklerini bilen, benimseyen, saygı duyan ve savunan aktif vatandaşlar haline getirmektir (Güven, Aktaş ve Sever, 2013). Demokratik eğitimin temel ilkelerine bakacak olursak şu şekilde özetlenebilir (Binbaşıoğlu, 1986 akt. Bayındır, İnan ve Demir, 2010):

- Eğitim süreci bireyin merkez alındığı bir yaklaşımla yapılandırılmalıdır.
- Demokratik bir eğitim ortamında tüm bireyler eşit haklara sahiptir.
- Düşünceler başkalarına dayatılarak değil, ikna, mantık ve açıklama yollarıyla aktarılmalıdır.
- Her birey özgün bir kişilik olarak kabul edilir.
- Demokratik eğitimde kara alma süreçlerinde öğrenciler sürecin merkezinde yer almalıdır.

Demokrasi eğitimi, bireylerin demokratik tutum ve davranışları doğrudan deneyimleyerek kazandıkları dinamik bir öğrenme sürecidir. Bu sürecin etkin biçimde yürütülmesi, birbiriyle ilişkili iki temel yaklaşımla mümkündür: İlki, demokratik değerlere ilişkin bilgilerin öğrencilere aktarılması; ikincisi ise bu değerlerin, formal eğitim ortamlarında yaşantı yoluyla içselleştirilmesine olanak tanınmasıdır. (Tamer, 2011). Örgün eğitim sisteminde demokrasi eğitimi, doğrudan bir ders olarak değil; Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler gibi bazı derslerin içeriğinde dolaylı biçimde ele alınmaktadır (Ertuğrul, 2015). Ancak bu derslerde demokrasi genellikle teorik düzeyde ele alınmakta, uygulamaya dönük etkinliklere yeterince yer verilmemektedir (Genç, 2011). Okul ve sınıf ortamlarında oluşturulacak demokratik iklim, öğrencilerin katılımcılık, eleştirel düşünme, hoşgörü ve empati gibi temel demokratik becerileri deneyimleyerek öğrenmelerine olanak tanımaktadır. Dolayısıyla gerek örgün gerekse yaygın eğitim ortamlarında demokrasi eğitiminin daha etkin ve kapsayıcı biçimde yapılandırılması,

demokratik kültürün toplumsal düzeyde güçlenmesi açısından önemli bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. (Miser,1991). Bu bilinçle şekillenen demokratik bir eğitim süreci, yalnızca bireylerin demokratik tutum ve davranışlar geliştirmesini sağlamakta kalmaz; aynı zamanda gelecekte daha adil, katılımcı ve özgürlükçü toplumların inşasını da mümkün kılar (Durmuş ve Demirtaş, 2009).

Eğitimde temel hedeflerden biri, öğrencilere demokratik bir atmosfer sunarak onların demokrasiye ilişkin değerleri benimsemelerini sağlamaktır. Bu doğrultuda okullarda verilen demokrasi eğitimi, nihayetinde demokratik bir eğitim anlayışının hayata geçirilmesini amaçlamaktadır. Öğrencilerin demokratik tutum ve davranışları geliştirebilmeleri için bu tür öğrenme ortamlarının sağlanması, çağdaş eğitim anlayışının vazgeçilmez bir gerekliliği olarak öne çıkmaktadır (Şişman, Güleş ve Dönmez, 2010). Demokratik eğitim, demokrasiye ait ilke, kural, insan hakları ve özgürlüklerin; eğitim-öğretim süreçlerinde açık veya örtük hedefler doğrultusunda yapılandırılarak, bireylere doğrudan deneyim yoluyla kazandırılmasını amaçlayan bir eğitim yaklaşımıdır (Hotaman, 2010). Demokratik eğitimin hedefindeki birey profili sorgulayan, araştıran, demokrasinin ve onun değerlerinin önemini bilen, bu ilkeleri yaşantısında uygulayan, toplum bazında yerleşmiş olan düşünce ve doğruları, hiçbir şeyin etkisi altında kalmaksızın tamamen akıl ve bilimin süzgecinden geçirdikten sonra kabul eden kişilerdir (Güven, 2010). İnsan merkezilik, öğrenci merkezilik, insan hakları, hak-görev dengesi, farklılıklara saygı, bireysel gelişim, esnek zihinsel yapı, değer eğitimi, nezaket eğitimi, kuralların otoritesi demokratik eğitimin temel nitelikleri arasında yer almaktadır (Özpolat, 2010).

Bir ülkede demokrasinin gücü, bireylerin ve toplumun onu ne ölçüde benimsediğiyle doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle, demokratikleşmenin öncelikli koşulu toplumsal düzeyde demokratik değerlerin yerleşmesidir. Böyle bir toplum, demokrasiyi yaşatırken aynı zamanda onun gelişimine de katkı sunmaktadır. Çünkü bireyler; hak ve özgürlükleri, sorumlulukları ve demokratik yaşamın gereklerini ancak nitelikli bir eğitim süreciyle öğrenebilir, kişiliklerini bu yönde geliştirebilirler (Demir, 2010). Bu değerlere maddeler halinde bakmak gerekirse şu şekildedir;

- Fikir çatışmalarının barışçıl bir şekilde çözülmesi.
- Değişen toplumsal dinamikler (teknoloji, sosyal ve siyasi nüfus değişimi vb.) doğrultusunda huzurlu bir dönüşüm sağlanması.

- Yöneticilerin alternatifleri, demokratik kurallara uygun şekilde değerlendirmesi.
- Karar alma süreçlerinde yaşanan zorlukların en aza indirilmesi.
- Fikir çatışmalarının geniş bir hoşgörü perspektifi içinde ele alınması.
- Hukukun üstünlüğünün kabul edilmesi.
- Eğitim süreçlerinin demokratikleştirilmesi (Büyükkaragöz ve Kesici, 1998)

Bu değerler, bireylerin demokratik tutum ve davranışlar geliştirmesinde zemin hazırlamasına yardımcı olurken ulusal düzeyde ise özgürlük, eşitlik ve adalet ilkelerine dayalı bir yönetim anlayışının oluşmasını sağlar. Böylece demokratik değerler, hem bireysel düzeyde demokratik bir kimliğin gelişmesine katkı sağlamakta hem de toplumsal ölçekte demokratik bir devlet yapısının kurulmasına aracılık etmektedir (Turan, 2023). Demokratik değerlerin bireyler tarafından benimsenip davranışa aktarılması neticesinde toplumsal yapının güçlenmesi olasıdır.

Bir yaşam tarzı olarak demokrasi, ancak demokratik ortamlar içinde yürütülen sürekli ve nitelikli bir eğitim süreciyle öğrenilebilir ve geliştirilebilir. (Hotaman, 2010; Okutan, 2010). Demokratik bir ortamın oluşması, demokrasiyi önceleyen ve kendisi de demokratik olan bir eğitim sistemi ile mümkündür. (Erdem ve Eğmir, 2020). Eğitim kurumları, laik değerleri yeni kuşaklara kazandırırken, bir taraftan da bireylere üstlenecekleri görev ve sorumlulukları öğretip benimsetmelidir (Maboçoğlu, 1999). Daha demokratik bir toplum oluşturmak, bireysel ve toplumsal düzeyde demokrasi bilincinin geliştirilmesine bağlı olup, bu bilinç ancak eleştirel düşünen, problem çözme yeteneği gelişmiş ve kültürel farklılıklara duyarlı bireylerin yetiştirilmesiyle mümkündür (Şişman ve Dönmez, 2010).

Demokrasi Eğitiminde Okulun Rolü

Demokrasi eğitimi konusunda farklı görüşler bulunsa da tüm bu görüşlerin bir arada kullanıldığı ve nihayetinde demokrasi kültürünü benimseyen bireylerin yetiştirildiği okullara ihtiyaç olduğu açıktır (Erdem ve Eğmir, 2020). Demokratik bir yaşam biçimi ve demokrasi kültürünün kazandırılmasında en etkili mekânların başında okul ve sınıf ortamları gelmektedir. Bu alanlar, bireylerin demokratik değerleri deneyimleyerek öğrenebilecekleri temel sosyal öğrenme ortamlarıdır (Durmuş ve Demirtaş, 2009). Bu değerlerin bireylere kazandırılması ise ancak demokratik bir okul yapısına sahip kurumlarla mümkün olabilmektedir (Okutan, 2010).

Okul ortamının yapısı, bireylerin demokratik kimlik kazanmaları ve bu kimlikleri yaşam biçimi olarak davranışa dönüştürmeleri açısından en etkili faktörlerden biridir (Özdemir, 2009). Demokratik bir yapının oluşması, ancak okul gibi örgütlenmiş sistemlerde demokrasinin yaşam biçimi haline gelmesiyle mümkündür ve bu, toplumda demokrasi kültürünün kökleşmesinin temel koşuludur (Okutan, 2010). Kepenekçi'ye (2003) göre demokratik bir okulun oluşabilmesi için gerekli ön koşullar okul ve sınıf ortamında tüm bireyler arasında şiddetten uzak; sevgi, saygı, anlayış ve hoşgörü temelli, çift yönlü bir iletişim ortamının kurulması ve okulun tüm paydaşlarının (öğretmen, öğrenci, veli) kendilerini ilgilendiren kararlara katılımının sağlanması şeklindedir. Demokratik bir okul kültürü oluşturulmadan, demokrasi ne kurulabilir ne de yaşayabilir çünkü okulun yapısı, bireylerin bu kimlikleri kazanmalarına ve bu kazanımları davranışa dönüştürmelerine etki eder (Kuş ve Yakar, 2017).

Demokratik bir okulun taşıması gereken özellikler şunlar olabilmelidir;

- Ahlaki ilkeler teknik bilgilerden ön planda olmalıdır.
- Okuldaki her şey sorgulanabilir olmalıdır.
- Farklı görüşlere saygı gösterilmeli ve hoşgörüyle yaklaşılmalıdır.
- Okulda herkes katılıma sadece hoşgörüyle değil, aynı zamanda yaratıcı bir şekilde katkı sağlamak amacıyla yaklaşmalıdır.
- Farklılık ve çeşitlilik okullarda değer görmelidir.
- Okul, yetki ve gücün alternatif kaynaklarını tanımalı ve bunları teşvik etmelidir (Levin,1998).

Okulların temel işlevi yalnızca demokrasiyi kavramsal olarak öğretmek veya öğrencilere ezberletmekle sınırlı olmamalıdır. Bunun ötesinde, okulların asıl amacı, demokrasiyi yaşama uyarlayarak bireylere yaşam boyu bu değerleri benimseyip hayata geçirebilecekleri beceriler kazandırmak olmalıdır (Güven vd., 2013). Etkili bir okul öğrencilerin eleştirel düşünme, problem çözme, iş birliği yapma ve etkili iletişim kurma becerilerini geliştirmeye de öncelik verir. Bu sayede öğrenciler, karşılaşacakları yaşam koşullarına hazırlıklı, donanımlı ve çok yönlü bireyler olarak yetişirler (Arslan, Adıgüzel, Çiçek ve Akcan, 2023). Etkili okulu diğer kurumlardan ayıran yalnızca eğitimsel amaçları ve işlevleri değildir aynı zamanda sahip olduğu içsel özellikler, örgütsel yapısı ve etkililik düzeyleri de onu farklı kılmaktadır. Bu bağlamda, etkili okulların öne çıkan unsurlarından biri de nitelikli bir eğitim-öğretim sürecine ve uygun öğrenme ortamına sahip olmalarıdır (Baştepe, 2009). Amerikan Teknoloji Konseyi Kurulu'nun yürüttüğü araştırmaya göre,

etkili okulların sahip olması gereken dokuz temel özellik şu şekilde belirlenmiştir (Karadağ, Baloğlu ve Yalçınkayalar, 2006):

1. Liderlik niteliklerine sahip, alanında yetkin bir okul yöneticisi,
2. Mesleki yeterliliği yüksek, etkili öğretmen kadrosu,
3. Açık, olumlu ve gelişimi önceleyen bir eğitim anlayışı,
4. Öğrenmeyi teşvik eden destekleyici bir çevre,
5. Öğrencilerin akademik ve kişisel gelişimlerine katkı sağlayan rehberlik ve destek hizmetleri,
6. İşlevsel ve güçlü bir kurumsal yapı,
7. Öğrencilerin gelişimini gözetten dengeli ve kapsamlı bir öğretim programı,
8. Öğrenci başarılarını anlamlı ölçütlerle değerlendirip izleyen bir sistem,
9. Velilerle ve toplumla iş birliğini önceleyen katılımcı bir yönetim anlayışı.

Bireylerin demokrasi bilinci ve kültürünü kazanmalarında diğer etkili alan sınıf ortamıdır. Demokratik değerlerin benimsendiği sınıflarda, öğrencilerin hem demokrasiye olan bağlılıklarını geliştirmeleri hem de demokratik yaşam biçiminin gerekliliğine içtenlikle inanmaları sağlanabilir (Gülbahar ve Altınok, 2024). Öğretmenlerin, sınıfta demokratik bir atmosfer oluşturarak ders işlemeleri, yalnızca öğrencilerin demokratik tutum ve davranışlar geliştirmelerine katkı sağlamakla kalmayacak aynı zamanda akademik başarılarını da olumlu yönde etkileyecektir. Demokrasi ilkelerinin hayata geçirilmesi, bireylerin bu ilkelere uygun davranışlar sergilemesiyle mümkün olabilir. Bu nedenle, demokratik bir sınıf ortamı hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin demokrasiye dayalı etkileşimleriyle şekillenmelidir (Baloğlu ve Balgalmış, 2015; Kayabaşı, 2011). Öğretmenler öğrencileri ne kadar iyi tanır ve anlarsa öğrencinin okul ile uyumunu kolaylaştırır. Bu noktada dikkatle izlenmesi gereken noktalar şu şekildedir (Bursalıoğlu, 1979):

- Öğrencinin öğrenme kapasitesi ve okula uyum sürecini önemli ölçüde etkileyen biyolojik gelişiminin dikkate alınması,
- Sınıf içindeki öğrenci ilişkilerinin gözlemlenmesi ve bu ilişkilerden elde edilen ipuçlarının değerlendirilmesi,
- Öğrencinin uyum düzeyini anlamaya yönelik yapıcı eleştirilere ve gözlemlere yer verilmesi,

- Her öğrencinin zihinsel potansiyeli, ilgi alanları, ihtiyaçları, davranış özellikleri ve akademik başarısı hakkında ayrıntılı bilgiler toplanması,
- Öğrencinin ailesiyle ilgili sosyoekonomik ve kültürel durumunun analiz edilerek eğitim sürecine yansımalarının anlaşılması.

Okulda Demokratik Davranışlar

Okullar, çocuklar için çok yönlü gelişim olanakları sunan bir ortamdır (Cılga, 2006). Okul, bir bütün olarak ele alındığında, farklı bireylerin demokratik tutum ve davranışları özgür düşüncenin ortaya çıkmasına katkı sağlar. Bu ortamda yönetici, öğretmen, öğrenci ve veliler karşılıklı saygı göstererek barışçıl bir atmosfer oluştururlar (Ekici, 2023). Demokratik bir ortamda, tüm öğrencilerin eğitim yoluyla yeni roller ve sorumluluklar üstlenmesi, anne ve babaların önemli beklentilerindendir (Cılga, 2006). İşte tam bu noktada okullarda demokratik davranış kazandırmanın önemi ortaya çıkmaktadır. Demokratik davranışları bireylere kazandırmak ise demokratik eğitim ortamında demokratik değerlere sahip öğretmenler ile mümkündür (Oğuz, 2011). Demokratik okul anlayışı, öğrencilerin yalnızca bilgiyle donatılmasını değil, aynı zamanda doğuştan getirdikleri adalet, eşitlik ve özgürlük gibi temel insani değerlerin gelişimini de önceler. Bu yaklaşım, bireylerin öğrenme süreçlerinde özgür bırakılmaları gerektiği fikrine dayanır (Arı, Kayır, Kurnaz ve Sirem, 2023). Öğrencilerin düşüncelerini ifade edebildiği, katılım sağlayabildiği ve kendi öğrenme yollarını keşfedebildiği bu tür ortamlarda, bireysel gelişim desteklenirken toplumsal sorumluluk bilinci de eş zamanlı olarak pekiştirilir. Demokratik okul yapısı içerisinde öğrenciler, davranışlarını özgürce sergileyebilme fırsatı bulmakla birlikte, bu özgürlüğün bir parçası olarak sorumluluk almayı ve kurallara uymayı da öğrenirler. Böylece öğrenciler hem birey olmanın farkına varır hem de toplumsal yaşamın gerekliliklerini içselleştirerek sorumluluk sahibi vatandaşlar olarak yetişmektedirler (Kıncal, 2012).

Demokratik bir okulda öğrenciler şu özelliklere sahip olmalıdırlar:

- Temel haklarını bilmeli ve savunabilmeli,
- Fikirlerini özgürce ifade edebilmeli,
- Farklılıklara saygı duymalı,
- Demokratik etkinliklere (başkanlık seçimi, okul meclisi vb.) katılım göstermeli,
- Eleştirel bakış açısına sahip olmalı,

- Empati kurabilmeli,
- Yenilik ve değişimlerin olabileceęini kabullenmeli,
- Önyargılı olmamalı ve eleştirilere açık olmalı,
- Okulun bir parçası olarak sorumluluk alabilmelidir (çevresini temiz tutabilme, okul eşyalarına zarar vermeme vb.) (Ekici, 2023).

Okulda karar alma süreçlerinde yöneticilerin öğrenci görüşlerine başvurması, okul yönetiminin geliştirilmesine katkı sağlamakla kalmaz, aynı zamanda öğrencilerin kendilerini değerli ve sorumlu hissetmelerini de destekler (Özmuş, 2018). Demokratik okul yönetiminin etkin bir şekilde uygulanabilmesi için şu adımlar önemlidir (Tamer, 2011):

- Aile ve öğrenci kurullarının yapısını içeren mevzuatın güncellenmesi ve daha demokratik bir okul ortamı sağlamak için düzenlemeler yapılması,
- Okul-aile iş birliğinin güçlendirilmesi ve bu doğrultuda etkinlikler düzenlenmesi,
- Okul yöneticileri ve öğretmenlerin demokratik yönetim konusunda sorumluluklarının netleştirilmesi,
- Okul yöneticilerine yönelik hizmet içi eğitimlerle konuya önem verilmesi,
- Okul organizasyon standartlarının gözden geçirilmesi,
- Okul yöneticilerinin görev tanımlarının ve yeterliliklerinin belirlenmesi,
- Öğrencilerin sorumluluklarının belirlenmesi,
- Okul geliştirme ekibinin oluşturulması ve üyelerinin belirlenmesi,

Ülkemizde bazı okullarda yönetmelik hükümlerine uygun olarak öğrenci yönetimleri oluşturulmuş ve bu yönetimlerin rehber öğretmenler gözetiminde başarılı bir şekilde çalıştığı görülmüştür (Duman vd., 2001). Buna örnek olarak Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hayata geçirilen “Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Projesi”dir. Bu proje, okullarda demokratik değerlerin kazandırılmasını ve bu değerlerin uygulanabilirliğini sağlamak amacıyla geliştirilmiştir. 13 Ocak 2004 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı arasında imzalanan proje protokol kapsamında yürürlüğe girmiştir (Gömlüksiz ve Cüro, 2011) Demokrasi kültürünün davranışa yansıtılmasında önemli bir işlev üstlenen bu proje, bireylerin demokrasiye ilişkin ilke, tutum ve davranışları doğrudan deneyimleyerek öğrenmelerine olanak tanımaktadır. Bu sayede öğrenciler, demokratik yaşam biçimini yalnızca teorik

olarak değil, uygulamalı biçimde içselleştirme fırsatı bulmaktadır (Arı vd., 2023; Gömleksiz, Kan ve Cüro, 2010). Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Projesi, öğrencilerin oylarıyla okul, ilçe ve il düzeyinde meclisler oluşturulmasını amaçlamış olup bu süreçte il meclis başkanları TBMM öğrenci meclisinde ili temsil etmiştir (Kocaman, 2021). Ancak bu proje, Milli Eğitim Bakanlığı'nın 2019 tarihli bir kararıyla yürürlükten kaldırılmıştır (MEB, 2019).

Vatandaşlık Bilgisi ve Okuldaki Demokratik Davranışlar Arasındaki İlişki

Vatandaşlık Bilgisinin Okuldaki Demokratik Davranışlara Etkisi

Demokratik değerlerin benimsenmesi, yalnızca bireylerin düşünce düzeyinde değil, aynı zamanda davranışlarına da yansımaları gereken bir süreçtir. Bu değerleri günlük hayatta uygulamak, demokratik tutumların ve toplumda değerlerin güçlenmesine olanak tanır. Demokratik değerleri davranış haline getiren vatandaşlar, toplumun genel düşünce yapısını etkileyerek demokratik bir kültürün gelişmesine katkıda bulunur (Çırak, 2019b). Özgürlük, eşitlik, adalet ve hoşgörü gibi değerlerin kavranması, öğrencilerin kendilerini ve başkalarının yaşamına saygı duymalarını sağlamakta ve bu doğrultuda vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersinin gerekliliğini ortaya koymaktadır (Kondu ve Sakar, 2014). Bu durumda, öğrencilerin demokratik değerlerle donatılması, etkili ve sorumlu vatandaşlar yetiştirilmesine olanak sağlarken, bu sürecin başarılı olması durumunda topluma katkıda bulunan bireyler yetişmiş olur (Yılmaz, 2011). Vatandaşlık bilgisi ve demokratik değerler arasındaki ilişki, bireylerin hem toplumsal hem de bireysel gelişimlerinde önemli bir rol üstlenir.

Vatandaşlık bilgisi, bireylerin sahip oldukları haklar, sorumluluklar ve demokratik değerler hakkında bilinçlenmelerini sağlar. Bu bilgi, demokratik davranışların temelini oluşturur ve bireylerin toplumda etkin bir şekilde rol almalarını teşvik eder. Özellikle sosyal bilgiler dersi, öğrencilerin demokratik değerleri benimsemeleri ve bu değerleri günlük yaşamlarına entegre etmeleri için önemli bir platform sunar (Sağlam, 2000). Bu bağlamda, sosyal bilgiler dersinin demokratik tutumların gelişimine katkı sağladığı vurgulanmaktadır (Demircioğlu, Mutluer ve Demircioğlu, 2011). Sosyal bilgiler dersinde haklarını bilen ve sorumluluk sahibi

bireylerin yetiştirilmesi, vatandaşlık algısını olumlu yönde etkileyerek toplumsal değerlerin güçlenmesine katkı sağlar (Türkcan ve Bozkurt, 2015).

Sosyal bilgiler dersinin doğuşu, Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşanan büyük sosyal, kültürel ve ekonomik değişimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Göç, şehirleşme, sanayileşme, kamu düzeni sorunları, ırkçılık ve vatandaşlık bilinci gibi acil meselelerin çözümüne katkı sağlamak ve ulusal bir toplum kimliği inşa etmek amacıyla bu derse ihtiyaç duyulmuştur (Kaymakçı ve Ata, 2012). Sosyal Bilgiler dersinin temel amacı, küreselleşen ve kültürel çeşitliliğin arttığı bir dünyada bireylerin demokratik bir toplumun etkin ve sorumlu üyeleri olabilmeleri için, kamu yararını gözetken, bilgi temelli ve eleştirel düşünmeye dayalı kararlar verebilme becerilerini geliştirmektir. Bu bağlamda, Sosyal bilgiler dersi yalnızca bilgi aktarımını değil, aynı zamanda bireylerin demokratik değerlere bağlılık kazanmalarını, toplumsal sorumluluk bilinci geliştirmelerini ve aktif vatandaşlık bilinciyle hareket etmelerini hedeflemektedir. Netice olarak, Sosyal Bilgiler dersinin ortaya çıkışı ve gelişiminde temel belirleyici unsurun vatandaşlık sorununa çözüm arayışı olduğu görülmektedir (Kuş ve Aksu, 2017). Bu doğrultuda, demokratik değerlerin eğitimi büyük önem taşır. Toplumun ihtiyaç duyduğu iyi vatandaşlar hem milli değerleri benimseyen hem de barış, insan hakları ve demokrasi gibi evrensel değerlere sahip çıkan bireyler olmalıdır. Sosyal bilgiler dersi, bu değerlerin öğrencilere aktarılmasında ve benimsetilmesinde önemli bir yere sahiptir (Kan, 2010). Bu derste, öğrencilere sorumluluk, eşitlik, özgürlük gibi 18 temel değer kazandırılması gerektiği belirtilmiştir. Bu yaklaşım, öğrencilerin demokratik davranışlar geliştirmeleri ve vatandaşlık bilinci kazanmaları açısından önemlidir (MEB, 2018). Bireylerin haklarını kullanıp sorumluluklarını yerine getirebilmesi, demokrasi eğitiminin amacına ulaşmasının göstergesidir. Etkin vatandaşlar, bu hakları kullanarak toplumlarına katkı sağlar. Demokratik vatandaşlık eğitiminin temeli, insan hakları eğitimiyle birleşir. Bu süreçte öğrencilere, vatandaşlık, demokrasi ve insan hakları hakkında temel bilgiler verilir, aynı zamanda hakların korunması ve uygulanmasına dair duyarlılık ve bilinç kazandırılır. Bu, öğrencilerin sorumlu birer demokratik birey olarak yetişmesini sağlar (Kondu ve Sakar, 2016).

Bu süreç, sadece teorik bilgilerin aktarılmasıyla sınırlı kalmamalı, aynı zamanda öğrencilere aktif katılım fırsatları sunarak bireylerin demokratik yaşamın içinde yer almalarını sağlamalıdır. Eğitim, toplumsal sorumluluk, eşitlik ve hoşgörü gibi değerlerle

şekillendirildiğinde bireyler, kendi haklarının farkına vararak, toplumda sorumlu birer vatandaş olarak yer alabilirler. Böylece demokrasi, yalnızca bir yönetim şekli olarak değil, aynı zamanda bir yaşam biçimi olarak öğrenciler tarafından içselleştirilir ve gelecekteki toplumların demokratik temelleri sağlamlaşmış olur (Saral ve Kaya, 2022).

Okul Ortamında Vatandaşlık ve Demokrasi Etkileşimi

Eğitimin temel hedeflerinden biri, toplumda sorumlu ve etkin vatandaşlar yetiştirmektir. Demokratik bir toplumda etkin bir vatandaş, ülkesinin siyasal yapısını anlayarak, sahip olduğu hakları farkında bir şekilde kullanabilen ve bu hakları gerektiğinde savunan kişidir. Aynı zamanda, vatandaşlık görevlerini yerine getirirken, toplumun ihtiyaçları doğrultusunda aktif bir şekilde rol alan bireylerdir (Çakmak ve Akgün, 2016). Demokrasiyle yönetilen toplumlarda, vatandaşların hem haklarını hem de sorumluluklarını bilmesi, insan hakları ve özgürlükleri içselleştirmesi beklenir. Bu değerlerin bir yaşam biçimi haline gelmesi, demokratik toplumların temel hedeflerinden biridir. Bu amaç doğrultusunda devletler, vatandaşlarına demokrasi, vatandaşlık ve insan hakları konularında eğitim vererek, sorumluluklarını yerine getiren, demokratik değerlere sahip, haklarını ve özgürlüklerini savunan bireyler yetiştirmeyi hedefler (Ulubey ve Gözütok, 2015).

Eğitim kurumları, bireylere demokrasi bilincini kazandırmada etkili bir role sahiptir. Bu sebeple, demokrasi kültürünün öncelikle okullarda yerleşmesi ve öğrenciler tarafından deneyimlenmesi büyük önem taşır (Şişman ve Dönmez, 2010). Eğitimli bireylerin sayısının fazla olduğu toplumlar, kalkınma ve modernleşme açısından daha hızlı ilerler. Okullar, öğrencilere hem akademik bilgi hem de toplumlarına katkı sağlayacak demokratik değerler kazandıran önemli kurumlar olup, öğrenme süreçlerini bu yönde şekillendirir (Kavan ve Özdaş, 2022). Vatandaşlık, demokrasinin olmazsa olmaz koşullarından biridir. Demokrasinin temelini atan ve onu gelecekte de yaşatacak olan bilinçli ve aktif vatandaşlardır. Vatandaşların bu rolü başarıyla yerine getirebilmeleri, demokrasi bilgi ve bilincine sahip olmaları ile mümkündür (Gündüz ve Gündüz, 2002).

Öğrencilerin demokratik bir kişilik kazanmaları, aile, okul ve toplumda kurdukları etkileşim sonucunda geçirdikleri toplumsallaşma sürecinin niteliğine bağlıdır (Gömleksiz

ve Akyıldız, 2012). Okullarda vatandaşlık eğitimi, bireylerin haklarını ve sorumluluklarını öğrenerek demokratik davranışlar geliştirmesi açısından büyük önem taşır. Patrick'e (2004) göre, okula dayalı vatandaşlık eğitiminin amacı, bireylere bir demokraside etkin bir şekilde katılabilmeleri için gerekli bilgi, beceri ve davranışları kazandırmaktır. Okul ortamı, vatandaşlık eğitiminin demokratik değerlerle desteklendiği bir alan olarak, öğrencilerin topluma aktif katılım sağlayan bireyler olmalarına zemin hazırlar. Bu süreçte, iyi bir demokrasi eğitimi, öğrencilerin vatandaşlık erdemlerini geliştirmesini ve bu erdemleri günlük davranışlarına yansıtmasını amaçlar. Demokratik tutumların yerleştiği bir okul ikliminde, öğrenciler hem haklarını hem de sorumluluklarını öğrenir ve uygulama fırsatı bulur (Sağlam, Kılıçdere ve Topçu, 2023). Ayrıca öğrencilerin içinde yaşadıkları toplumun değerlerini anlayabilmesi, bu değerlere uyum sağlaması ve gerektiğinde eleştirel bir yaklaşımla sorgulayabilmesi için öğrenme süreçlerinde aktif bir şekilde yer almaları önemlidir. Kendi öğrenme sorumluluğunun bilincinde olan bireyler, karşılaştıkları sorunlara çözüm üretme noktasında daha bilinçli ve sorumlu bir yaklaşım sergiler. Bu durum, öğrencilerin hem vatandaşlık kavramını içselleştirmelerinde hem de demokratik tutum ve davranışlar geliştirmelerinde etkili olur (Aslanargun, 2007). Demokrasinin etkin bir şekilde işleyebilmesi için bireylerin yalnızca onu anlamaları yeterli değildir aynı zamanda demokrasinin değerlerini ve niteliklerini benimsemeleri ve içselleştirmeleri gerekmektedir. Çünkü demokrasi, bilinçli ve değerlerini kavramış bireylerin katkılarıyla varlığını sürdürebilir ve gelişebilir. Bu bilinci kazandıran unsurlar arasında aile, okul, akran grupları, sivil toplum kuruluşları, sendikalar, siyasi partiler ve medya yer almaktadır. Ancak bu faktörler içinde okul, merkezi bir rol üstlenmektedir (Güven, 2010).

Demokratik toplumlarda bireylerin özgürlüklerini doyasıya yaşaması ve vatandaşlık görevlerini yerine getirmesi, toplumsal dengeyi ve kültürel etkileşimi güçlendiren temel unsurlardır. Bu süreçte edinilen vatandaşlık bilgisi, öğrencilerin yalnızca okul hayatında değil, yaşam boyu demokratik değerleri benimsemelerine ve kültürlerini geleceğe taşıyabilmelerine katkı sağlar. Böylece, öğrenciler hem bireysel hem de toplumsal sorumluluklarını bilinçle yerine getiren aktif vatandaşlar haline gelir (Gökbayrak ve Dağlı, 2020). Vatandaşlık eğitimi, öğrencilere vatandaşlık ve demokrasi ile ilgili kavramların tanıtılmasının yanı sıra farkındalık, duyarlılık, bilinç, düşünce, tutum ve davranış kazandırmayı amaçlar (Merey vd., 2012).

Sonuç olarak, etkin bir vatandaş olma yolunda öğrencilerin haklarını ve sorumluluklarını anlamaları, toplumsal yapıyı belirlemede ve topluma katılımı aktif rol almaları büyük önem taşır. Ayrıca, seçme ve seçilme hakkının önemini kavrayarak demokratik süreçte katılım sağlamak, demokrasi eğitiminde temel bir yapı taşıdır (Pamuk ve Pamuk, 2016). Öğrencilerin demokratik süreçte bilgi temelli ve değer odaklı bir şekilde katılabilmesi için, demokrasiye dair gerekli bilgi, değer, tutum ve becerilerle donatılmaları önemlidir. Bu becerilerin kazandırılmasında okul önemli bir rol oynamaktadır. Okul, gençleri demokrasinin gerektirdiği bilgi ve becerilerle yetiştirmeyi hedeflerken, bu amaçla demokrasi, insan hakları ve aktif vatandaşlık kavramlarına odaklanan özel bir dersin gerekliliği ortaya çıkmaktadır (MEB, 2013).

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu bölümde; araştırma modeli, araştırmanın çalışma grubu, veri toplama araçları ve verilerin analizlerine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Araştırma Modeli

Bu araştırmada, vatandaşlık bilgisi ve demokratik davranış arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli, belirli bir gruptaki değişkenlerin belirlenmesi ve bu değişkenler arasındaki ilişkilerin incelenmesi yöntemidir. (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2008). Araştırmada, anket ile öğrencilerin vatandaşlık bilgisi ve demokratik davranışlar konusundaki görüşleri toplanmıştır. Elde edilen veriler, tanımlayıcı istatistikler kullanılarak analiz edilmiş olup değişkenler arasındaki ilişkiler belirlenmiştir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2024-2025 eğitim-öğretim yılında Tokat ili Zile ilçesindeki 3 farklı ortaokulda öğrenim gören 5., 6., 7. ve 8. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Bu araştırmada, tabakalı örneklem yöntemi kullanılarak sosyoekonomik düzeyleri farklı okullar belirlenmiştir. Bu okullar sosyoekonomik düzeylerine göre A, B ve C şeklinde kodlanmıştır. Seçilen okullar arasında A Ortaokulu yüksek, B Ortaokulu orta ve C Ortaokulu düşük sosyoekonomik düzeyi temsil etmektedir. Tabakalı örnekleme yöntemi, evrenin belirli özelliklere göre gruplara ayrılarak her gruptan rastgele örnek alınması işlemidir (Karagölge ve Peker, 2002). Bu doğrultuda çalışma, tabakalı örnekleme yöntemi ile belirlenen Tokat il Zile ilçesine bağlı olan 3 farklı sosyoekonomik düzeye sahip farklı sınıf düzeylerinde öğrenim görmekte olan 313 ortaokul öğrencisinden oluşmaktadır. Toplanan anketlerin 11 tanesi boş bırakıldığından ya da ciddiyetle doldurulmadığı düşünüldüğünden güvenilirliğe etki etmesi nedeniyle kapsamdan çıkartılmıştır. Toplamda 302 katılımcının anketleri çalışmaya dâhil edilmiştir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyet, sınıf düzeyleri, yerleşim yerleri, gelir düzeyleri aşağıdaki Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Çalışma Grubunda Yer Alan Öğrencilerin Demografik Özellikleri

Okul	F	%
A Ortaokulu	181	59,9
B Ortaokulu	63	20,9
C Ortaokulu	58	19,2
Sınıf	F	%
5.Sınıf	69	22,8
6.Sınıf	77	25,5
7.Sınıf	81	26,8
8.Sınıf	75	24,8
Cinsiyet	F	%
Kız	153	50,7
Erkek	149	49,3
Gelir	F	%
Düşük	20	6,6
Orta	248	82,1
Yüksek	34	11,3
Yaşadığı Yer	F	%
İlçe	187	61,9
Köy	115	38,1

Tablo 1 incelendiğinde okul dağılımına göre öğrencilerin 181'i A Ortaokulu'nda eğitim alırken, 63'ü B Ortaokulu'nda ve 58'i C Ortaokulu'nda yer almaktadır. Öğrencilerin 69'u 5. sınıfta, 77'si 6. sınıfta, 81'i 7. sınıfta ve 75'i 8. sınıfta yer almaktadır. Cinsiyet açısından, öğrencilerin 153'ü kız, 149'u erkek olup, cinsiyetler arasında çok az bir fark bulunmaktadır. Gelir durumu açısından ise, öğrencilerin 20'si düşük gelirli, 248'i orta gelirli ve 34'ü yüksek gelirli ailelerden gelmektedir. Bu veriler, öğrencilerin büyük kısmının 7. sınıfta, A Ortaokulu'nda, olduğunu göstermektedir. Yaşadıkları yer bakımından, öğrencilerin 187'si ilçede, 115'i ise köyde yaşamaktadır.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak “Vatandaşlık Bilgisi Ölçeği” ve “Okuldaki Demokratik Davranış Eğilimi Ölçeği” kullanılmıştır. Her iki ölçekte Likert tipi bir yapıdadır ve katılımcıların görüşlerini nicel bir şekilde ortaya koymaktadır.

Okulda Demokratik Davranış Eğilimi Ölçeği: Değirmenci vd. (2022), tarafından geliştirilen “Demokratik Davranış Eğilimi Ölçeği”, ortaokul öğrencilerinin okuldaki demokratik değerleri ve davranış eğilimlerini ölçmek amacıyla kapsamlı bir şekilde tasarlanmıştır. Bu ölçek, “Saygılı Olma”, “Sorumlu Olma” ve “Eşit Davranma” olmak üzere üç temel faktörden oluşmakta ve toplamda 12 madde içermektedir. Öğrencilerin düşüncelerini üç dereceli Likert tipi bir ölçekle ifade etmeleri sağlanarak, demokratik davranış eğilimleri sistematik bir şekilde değerlendirilmiştir. Açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri kullanılarak ölçeğin yapısal geçerliliği test edilmiştir; faktör yükleri .49 ile .74 arasında değişmekte olup, toplam varyansın %46,40’ını açıkladığı belirlenmiştir. Güvenilirlik ise Cronbach’s Alpha katsayısı ile değerlendirilmiş ve genel ölçek için .72, alt faktörler için “Saygılı Olma” .62, “Sorumlu Olma” .57 ve “Eşit Davranma” .59 değerleri elde edilmiştir, bu da her bir alt faktörün kabul edilebilir güvenilirlik seviyesine sahip olduğunu göstermektedir.

Vatandaşlık Bilgisi Ölçeği: Ünal (2019b), tarafından geliştirilen “Vatandaşlık Bilgisi Ölçeği” ortaokul öğrencilerinin vatandaşlık bilgisini ölçmek amacıyla tasarlanmıştır. Bu ölçek, “Birey” ve “Toplum” olmak üzere iki temel faktörden oluşmakta ve toplamda 13 madde içermektedir. Öğrencilerin düşüncelerini beş dereceli Likert tipi bir ölçekle ifade etmeleri sağlanarak vatandaşlık bilgileri değerlendirilmiştir. Ölçek, 623 öğrenciye uygulanmıştır. Analiz sonuçları, “Vatandaşlık Bilgisi Ölçeği’nin” güvenilir ve tutarlı bir araç olduğunu göstermektedir. Faktör analizine göre madde faktör yükleri 0,525 ile 0,689 arasında değişmekte olup, varyansın %42,1’ini açıklamaktadır. Madde toplam korelasyonları ise 0,50 ile 0,66 arasındadır. İki yarı puan arasındaki korelasyon katsayısı 0,831, Cronbach alpha güvenilirlik katsayısı ise 0,848 bulunmuştur; bu da ölçeğin yüksek bir iç tutarlılığa sahip olduğunu göstermektedir. Doğrulayıcı faktör analizi ile “Vatandaşlık Bilgisi Ölçeği’nin” geçerli bir yapıda olduğu doğrulanmıştır. AMOS programı ile yapılan analiz sonucunda elde edilen uyum indeksleri (ki-kare = 142,454; sd = 57; $\chi^2/sd = 2,499$; GFI = 0,978; CFI = 0,969; RMSEA = 0,040), ölçeğin kabul edilebilir bir model olduğunu göstermektedir. Kendi çalışmamızda kullanılan Vatandaşlık Bilgisi Ölçeği’nin güvenilirlik analizi sonucunda, ölçeğin toplam Cronbach’s Alpha değeri .83, birey boyutu için .78 ve toplum boyutu için .78 olarak bulunmuştur.

Veri Toplama Süreci

Araştırmanın gerçekleştirilmesi için öncelikle Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulundan 24.12.2024 tarihinde 21.01 sayılı kararı ile gerekli etik izni alınmıştır. Bunun ardından, Tokat İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden uygulama izni temin edilmiştir. Araştırma, 2024-2025 eğitim öğretim yılı bahar döneminde, 10 Şubat-02 Mart 2025 tarihleri arasında Tokat ilinin Zile ilçesinde yer alan MEB'e bağlı ortaokullarda eğitim gören öğrencilere, okul saatleri içinde yapılmıştır. Uygulama öncesinde okul idaresi, yapılan araştırma hakkında bilgilendirilmiş ve sürecin idarenin denetimi altında gerçekleşmesi sağlanmıştır. Araştırma sürecinde, öğrencilere çalışmanın amacı ve kapsamı hakkında bilgi verilerek uygulanacak işlemler ile ilgili gerekli yönergeler sunulmuştur. Ayrıca, etik kurallara uygun olarak, velilere onam formu ve öğrencilere gönüllü katılım formu dağıtılmıştır. Öğrencilere kimliklerinin gizli tutulacağı ve anketlerde verdikleri yanıtların yalnızca araştırma amacıyla kullanılacağı belirtilmiştir.

Verilerin Analizi

Bu çalışmada, öğrencilere uygulanan Vatandaşlık Bilgisi Ölçeği ve Okuldaki Demokratik Davranış Eğilimi Ölçeği üzerinden elde edilen veriler, çeşitli analiz yöntemleri ile değerlendirilmiştir. İlk olarak, her iki ölçeğin maddeleri için ortalama ve standart sapma gibi betimsel istatistikler hesaplanmış, öğrencilerin vatandaşlık bilgisi ve demokratik davranış eğilimleri genel bir çerçevede değerlendirilmiştir. Öğrencilerin vatandaşlık bilgisi ve demokratik davranış eğilimlerinin cinsiyet, sınıf düzeyi, yaşadığı yer ve gelir gibi demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediği bağımsız t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile incelenmiştir. Ayrıca, Vatandaşlık Bilgisi Ölçeği ve Okulda Demokratik Davranış Eğilimi Ölçeği arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla Pearson korelasyon analizi ve regresyon analizi yapılmıştır.

BÖLÜM IV

BULGULAR

Her iki ölçeğin maddeleri için ortalama, standart sapma hesaplanarak öğrencilerin vatandaşlık bilgisi ve okuldaki demokratik davranış eğilimleri genel bir çerçevede değerlendirilmiştir. Ortaokul öğrencilerinin vatandaşlık bilgisi ve okulda demokratik davranış eğilimleri toplam puanına ilişkin yapılan analizler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2. Ortaokul Öğrencilerinin Vatandaşlık Bilgisi ve Okuldaki Demokratik Davranış Eğilimlerine İlişkin Betimsel İstatistikleri

Boyut	Alt boyut	N	$\bar{X}$	Ss
Vatandaşlık Bilgisi	Birey	300	3,55	,82
	Toplum	301	3,00	,90
Toplam		299	3,29	,75
Okuldaki Demokratik Davranış Eğilimi	Sorumlu Olma	302	2,71	,53
	Saygılı Olma	301	2,55	,40
	Eşit Muamele	302	2,33	,35
Toplam		301	2,53	,29

Öğrencilerin vatandaşlık bilgisine ilişkin ortalama puanlarına bakıldığında, birey alt boyutunda 3,55’lik bir ortalama elde edildiği, toplum alt boyutunda ise bu değerin 3,00 olduğu görülmektedir. Bu sonuç, öğrencilerin bireysel vatandaşlık bilgi düzeyleri konusunda daha bilinçli olduklarını, toplumsal konularla ilgili vatandaşlık bilgi düzeylerinin ise daha düşük kaldığını göstermektedir.

Demokratik davranış eğilimi boyutunda, öğrencilerin “sorumlu olma” alt boyutundan aldıkları ortalama puan 2,71 ile en yüksek düzeyde bulunmuştur. Bunu 2,55 ile “saygılı olma” ve 2,33 ile “eşit muamele” alt boyutları izlemiştir. Bu bulgular, öğrencilerin demokratik değerler açısından en çok sorumluluk alma davranışına önem verdiklerini, buna karşın eşit davranma konusundaki eğilimlerinin daha düşük düzeyde

olduğunu göstermektedir. Genel ortalamanın 2,29 olması, demokratik davranış eğilimlerinin orta düzeyde kaldığını ortaya koymaktadır.

Birinci alt problemimiz olan “Vatandaşlık bilgi düzeyi demografik değişkenlere göre farklılaşmakta mıdır?” bağlamında cinsiyet, okul, sınıf düzeyi, gelir, yerleşim yeri gibi değişkenler ile bulgular verilmiştir. Cinsiyete göre farklılaşma durumunu belirlemek amacıyla bağımsız grup t-testi yapılmıştır. Vatandaşlık bilgisi toplam puanına ilişkin yapılan t-testi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 3. Ortaokul Öğrencilerinin Vatandaşlık Bilgisinin Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşma Durumu

Boyut	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Ss	T	p
Vatandaşlık Bilgisi Toplam	Kız	150	3,34	,69	1,141	,25
	Erkek	149	3,24	,81		

Yapılan bağımsız grup t-testi sonucunda, cinsiyet değişkenine göre vatandaşlık bilgisi puanları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Elde edilen p değeri ($p=,255$) ,05 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu için, kız ve erkek öğrenciler arasında vatandaşlık bilgisi düzeyleri açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ortaokul öğrencilerinin vatandaşlık bilgisinin eğitim aldığı okula göre farklılaşma durumunu belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Vatandaşlık bilgisi toplam puanına ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 4. Ortaokul Öğrencilerinin Vatandaşlık Bilgisinin Eğitim Aldığı Okula Göre Farklılaşma Durumu

Boyut	Okul	N	$\bar{X}$	Ss	F	P
Vatandaşlık Bilgisi	A Ortaokulu	181	3,35	,77	2,180	,115
	B Ortaokulu	60	3,31	,59		
	C Ortaokulu	58	3,11	,83		
Toplam		299	3,29	,75		

Tablo 4’ te görüldüğü gibi yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucuna göre ortaokul öğrencilerinin vatandaşlık bilgisinin, öğrenim gördüğü okul değişkenine göre $p>.05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Ortaokul öğrencilerinin vatandaşlık bilgisinin sınıf düzeyine göre farklılaşma durumunu belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Vatandaşlık bilgisi toplam puanına ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 5. Ortaokul Öğrencilerinin Vatandaşlık Bilgisinin Sınıf Düzeyine Göre Farklılaşma Durumu

Boyut	Sınıf	N	$\bar{X}$	Ss	F	p
Vatandaşlık Bilgisi	5. Sınıf	69	3,35	,81	,913	.43
	6. Sınıf	77	3,28	,74		
	7.Sınıf	80	3,36	,69		
	8.Sınıf	73	3,18	,77		
Toplam		299	3,29	,75		

Tablo 5 ‘e bakıldığında yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucuna göre ortaokul öğrencilerinin vatandaşlık bilgisinin, sınıf düzeyi değişkenine göre $p>.05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Ortaokul öğrencilerinin vatandaşlık bilgisinin gelir düzeyine göre farklılaşma durumunu belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Vatandaşlık bilgisi toplam puanına ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 6. Ortaokul Öğrencilerinin Vatandaşlık Bilgisinin Gelir Düzeyine Göre Farklılaşma Durumu

Boyut	Gelir	N	$\bar{X}$	Ss	F	p
Vatandaşlık Bilgisi	Düşük	20	3,18	,81	1,566	,211
	Orta	245	3,27	,77		
	Yüksek	34	3,50	,50		
Toplam		299	3,29	,75		

Yapılan varyans analizi sonucunda, gelir değişkenine göre vatandaşlık bilgisi puanları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Elde edilen p değeri ($p=,211$) ,05 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu için, düşük, orta ve yüksek gelir arasında vatandaşlık bilgisi düzeyleri açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ortaokul öğrencilerinin vatandaşlık bilgisinin yerleşim yerlerine göre farklılaşma durumunu belirlemek amacıyla bağımsız grup t-testi yapılmıştır. Vatandaşlık bilgisi toplam puanına ilişkin t-testi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 7. Ortaokul Öğrencilerinin Vatandaşlık Bilgisinin Yerleşim Yerlerine Göre Farklılaşma Durumu

Boyut	Yerleşim Yeri	N	$\bar{X}$	Ss	t	p
Vatandaşlık Bilgisi	İlçe	187	3,33	,77	,974	,331
	Köy	112	3,24	,71		
Toplam						

Yapılan bağımsız grup t-testi sonucunda, yerleşim yeri değişkenine göre vatandaşlık bilgisi puanları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Elde edilen p değeri ($p=0,331$) 0,05 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu için, ilçe ve köy değişkeni arasında vatandaşlık bilgisi düzeyleri açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

İkinci alt problemimiz olan “Okulda demokratik davranış eğilimleri demografik değişkenlere göre farklılaşmakta mıdır?” bağlamında cinsiyet, okul, sınıf düzeyi, gelir, yerleşim yeri gibi değişkenler ile bulgular verilmiştir Ortaokul öğrencilerinin okuldaki demokratik davranış eğilimlerinin cinsiyet değişkenine göre farklılaşma durumunu

belirlemek amacıyla bağımsız grup *t*-testi yapılmıştır. Okuldaki demokratik davranış eğilimleri toplam puanına ilişkin *t*-testi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 8. Ortaokul Öğrencilerinin Okuldaki Demokratik Davranış Eğilimlerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşma Durumu

Boyut	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Ss	<i>t</i>	p
Okulda Demokratik Davranış Eğilimi Toplam	Kız	153	2,62	,29	5,85	,000
	Erkek	148	2,44	,25		

Ortaokul öğrencilerinin okulda demokratik davranış eğilimleri cinsiyet değişkenine göre $p < ,01$ düzeyinde anlamlı farklılık göstermektedir. Buna göre kız öğrencilerinin okulda demokratik davranış eğilimleri erkek öğrencilerden daha yüksektir.

Ortaokul öğrencilerinin okulda demokratik davranış eğilimlerini eğitim aldığı okula göre farklılaşma durumunu belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Okulda demokratik davranış eğilimi toplam puanına ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 9. Ortaokul Öğrencilerinin Okulda Demokratik Davranış Eğilimlerinin Eğitim Aldığı Okula Göre Farklılaşma Durumu

Boyut	Okul	N	$\bar{X}$	Ss	F	p
Okulda Demokratik Davranış Eğilimi	A Ortaokulu	180	2,53	,24	,092	,913
	B Ortaokulu	63	2,54	,27		
	C Ortaokulu	58	2,54	,41		
Toplam		301	2,53	,29		

Yukarıdaki tablo incelendiğinde yapılan Anova testi sonucuna göre ortaokul öğrencilerinin okulda demokratik davranış eğilimlerinin, eğitim aldığı okul değişkenine göre $p > ,05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Ortaokul öğrencilerinin okulda demokratik davranış eğilimlerinin sınıf düzeyine göre farklılaşma durumunu belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Okulda demokratik davranış eğilimi toplam puanına ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 10. Ortaokul Öğrencilerinin Okulda Demokratik Davranış Eğilimlerinin Sınıf Düzeyine Göre Farklılaşma Durumu

Boyut	Sınıf	N	$\bar{X}$	Ss	F	p
Okulda Demokratik Davranış Eğilimi	5. Sınıf	69	2,57	,27	2,232	.085
	6. Sınıf	76	2,50	,26		
	7.Sınıf	81	2,58	,34		
	8.Sınıf	75	2.48	,26		
Toplam		301	2,53	,29		

Tablo 10 incelendiğinde, yapılan Anova testi sonucuna göre ortaokul öğrencilerinin okulda demokratik davranış eğilimi, sınıf düzeyi değişkenine göre $p>.05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık bulunmamıştır

Ortaokul öğrencilerinin demokratik davranış eğilimlerinin gelir düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için tek yönlü varyans (ANOVA) analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 11. Ortaokul Öğrencilerinin Demokratik Davranış Eğilimlerinin Gelir Düzeyine Göre Farklılaşma Durumu

Boyut	Gelir	N	$\bar{X}$	Ss	F	p
Okulda Demokratik Davranış Eğilimi	Düşük	20	2,56	,65	,714	,490
	Orta	247	2,54	.24		
	Yüksek	34	2,48	,27		
Toplam		301	2,53	,29		

Tablo 11' e baktığımız zaman yapılan analiz sonucunda, ortaokul öğrencilerinin okuldaki demokratik davranış eğilimlerinin gelir düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı görülmüştür.

Ortaokul öğrencilerinin okuldaki demokratik davranış eğilimlerinin, yerleşim yerine göre farklılık gösterip göstermediğini incelemek amacıyla *t*-testi yapılmıştır. Elde edilen analiz sonuçları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 12. Ortaokul Öğrencilerinin Okuldaki Demokratik Davranış Eğilimlerinin Yerleşim Yeri Göre Farklılaşma Durumu

Boyut	Yerleşim Yeri	N	$\bar{X}$	Ss	<i>t</i>	p
Okulda Demokratik Davranış Eğilimi Toplam	İlçe	186	2,52	,24	,556	,579
	Köy	115	2,54	,35		

Yapılan bağımsız grup *t*-testi sonucunda, yerleşim yeri değişkenine göre okulda demokratik davranış eğilimi puanları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Elde edilen *p* değeri (*p*=0,579) 0,05 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu için, ilçe ve köy değişkeni arasında okulda demokratik davranış eğilim düzeyleri açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Üçüncü alt problemimiz olan “Vatandaşlık bilgi düzeyleri ile okuldaki demokratik davranış eğilimleri arasında nasıl bir ilişki vardır?” bağlamında analizler yapılarak bulgulara yer verilmiştir. Ortaokul öğrencilerinin vatandaşlık bilgisinin, okulda demokratik davranış eğilimi alt boyutları ile arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla Pearson Korelasyon analizinden yararlanılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen veriler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 13. Ortaokul Öğrencilerinin Vatandaşlık Bilgisi ile Okulda Demokratik Davranış Eğiliminin Alt Boyutları İlişkisi

		Saygılı Olma	Sorumlu Olma	Eşit Muamele	Okulda demokratik davranış eğilimi toplam
Vatandaşlık Bilgisi Toplam	R	,233**	,171**	,021	,222**
	P	,000	,003	,718	,000
	N	298	299	299	298

Tablo 13'ün korelasyon analizi sonucuna göre, ortaokul öğrencilerinin vatandaşlık bilgisi düzeyleri ile okulda demokratik davranış eğilimi alt boyutları arasında anlamlı ilişkiler olduğu görülmüştür. Vatandaşlık bilgisi ile saygılı olma alt boyutu arasında pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r = .233$, $p < .01$). Bu bulgu, öğrencilerin vatandaşlık bilgisi arttıkça saygılı olma eğilimlerinin de arttığını göstermektedir. Vatandaşlık bilgisi ile sorumlu olma alt boyutu arasında da yine pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki saptanmıştır ($r = .171$, $p < .01$). Buna göre, vatandaşlık bilgisi yüksek olan öğrencilerin daha sorumlu davrandığını göstermektedir. Ancak vatandaşlık bilgisi ile eşit muamele alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($r = .021$, $p > .05$).

Ortaokul öğrencilerinin vatandaşlık bilgilerinin okulda demokratik davranış eğilimini yordama durumunu belirlemek amacıyla Regresyon analizinden yararlanılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen veriler aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 14. Ortaokul Öğrencilerinin Vatandaşlık Bilgilerinin Okulda Demokratik Davranış Eğilimlerini Yordamasına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	<i>B</i>	Standart Hata	Beta	<i>t</i>	<i>p</i>
Sabit	2,215	,073	-	30,199	,000
Birey	,108	,023	,311	4,699	,000
Toplum	-,020	,021	-,062	-,937	,350

$R = ,283$, $R^2 = ,080$, $F(2,295) = 12,829$, $p < ,001$

Tablo 14'ün analiz sonucunda modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir ($F(2, 295) = 12,829$, $p < .001$) Regresyon katsayılarına göre birey değişkeninin bağımlı değişken üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi bulunmuştur ($B = .108$, $\beta = .311$, $p < .001$). Bu durum, birey boyutu düzeyinde meydana gelen artışların bağımlı değişken düzeyinde de artışa yol açtığını göstermektedir. Öte yandan toplum boyutu değişkeninin bağımlı değişken üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlı değildir ($B = -.020$, $\beta = -.062$, $p = .350$). Buna göre birey boyutunda okulda demokratik davranış eğiliminin %8'ini açıklamaktadır ($R^2 = ,080$).

BÖLÜM V

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırmada ortaokul öğrencilerinin vatandaşlık bilgi düzeyleriyle okulda sergiledikleri demokratik davranış eğilimleri arasındaki ilişki çeşitli değişkenler açısından incelenmiştir. Ortaokul çağındaki bireyler hem bilişsel hem de sosyal açıdan hızlı bir gelişim süreci içinde olup, vatandaşlık bilgi düzeylerinin şekillenmeye başladığı önemli bir dönem içindedirler. Bu yaş grubundaki öğrencilerin vatandaşlıkla ilgili temel kavramları öğrenmeleri, hak ve sorumluluklarının farkına varmaları ve okul ortamında demokratik ilkelere uygun davranışlar sergilemeleri, ileriki yaşamlarında toplumsal katılımın ve demokratik bilincin temellerini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, araştırmada ele alınan vatandaşlık bilgisi ile okulda demokratik davranış eğilimleri arasındaki ilişki, bireyin sadece bilgiyle donanmış olmasının değil, bu bilginin davranışa dönüşüp dönüşmediğinin de anlaşılması açısından önemlidir. Araştırma sonucunda ortaokul öğrencilerinin vatandaşlık bilgi düzeyleriyle demokratik davranış eğilimleri arasındaki ilişkisi hakkında çeşitli bulgulara ulaşılmıştır.

Çalışma kapsamında cevap aranan birinci alt problem, “ortaokul öğrencilerinin vatandaşlık bilgi düzeyi demografik değişkenlere göre farklılaşmakta mıdır? şeklindedir. Belirlenen birinci alt problem çerçevesinde, ortaokul öğrencilerinin vatandaşlık bilgisi; cinsiyet, okul, sınıf düzeyi, gelir ve yerleşim yeri gibi değişkenler esas alınarak incelenmiştir. İlk olarak, ortaokul öğrencilerinin vatandaşlık bilgi düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre farklılaşma durumu analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda vatandaşlık bilgisi konusunda kız ve erkek öğrenciler arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Buna göre kızların ve erkeklerin vatandaşlık bilgisi düzeylerinin birbirine benzediği, vatandaşlık bilgisinin cinsiyete bağlı olarak değişmediği söylenebilir. Bunun aksine Tonga (2013) kız öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin bilgi düzeylerinin erkek öğrencilere kıyasla daha yüksek olduğu sonucunu elde etmiştir. Aynı şekilde Durualp (2016) çalışmasında kızların vatandaşlık algısının erkeklere oranla daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bulgulara göre vatandaşlık bilgisi düzeyinin cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemesi, eğitim sürecinde kız ve erkek öğrencilere eşit fırsatlar sunulduğunu ve vatandaşlık bilgilerinin cinsiyetten bağımsız

şekilde aktarıldığını düşündürmektedir. Ancak önceki araştırmalarda kız öğrencilerin daha yüksek vatandaşlık bilgisine sahip olduğuna dair bulguların yer alması farklılıkların çalışma yapılan örneklem, bölgesel sosyo-kültürel koşullar ya da vatandaşlık eğitiminin sunuluş biçimiyle ilişkili olabilir.

Belirlenen birinci alt problem çerçevesinde, ortaokul öğrencilerinin vatandaşlık bilgi düzeylerinin okul değişkenine göre farklılaşma durumu analiz edilmiştir. Analizler sonucunda ortaokul öğrencilerinin vatandaşlık bilgisinin okul değişkenine göre anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre farklı okullarda öğrenim görmekte olan öğrencilerin vatandaşlık bilgilerinde anlamlı bir değişim olmadığı söylenebilir. Ünal (2019a)' da 8. sınıf öğrencileri ile yaptığı çalışmada okul değişkenine göre anlamlı farklılık bulmamıştır. Ancak Durualp'in (2016) bulguları, sosyoekonomik düzeyi yüksek okullarda sunulan eğitim olanaklarının vatandaşlık algısını dolaylı olarak etkileyebileceğini göstermektedir. Dolayısıyla, bilgi düzeyinde fark olmasa da okulun sunduğu öğrenme ortamı ve demokratik uygulamalara açıklığı gibi etkenler vatandaşlık eğitiminin niteliğini farklılaştırıyor olabilir.

Belirlenen birinci alt problem çerçevesinde, ortaokul öğrencilerinin vatandaşlık bilgi düzeylerinin sınıf düzeyine göre farklılaşma durumu analiz edilmiştir. Analizler sonucunda öğrencilerin vatandaşlık bilgisinin sınıf kademeleri arasında fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre öğrencilerde beklenen vatandaşlık bilgisi gelişiminin yetersiz kaldığı söylenebilir. Buna benzer olarak Kartol (2019) ortaokul öğrencilerinin demokratik vatandaşlık tutum düzeylerini ölçmek üzere yaptığı çalışmada sınıf değişkenine göre anlamlı farklılık bulmamıştır. Bu durum, vatandaşlık eğitiminin öğrencilerin gelişimsel süreçleriyle tam olarak örtüşmediğini ve bilgi düzeyinde doğal bir artış beklentisinin her zaman karşılanmadığını düşündürülebilir. Öğrencilerin üst sınıflara geçtikçe vatandaşlıkla ilgili daha fazla deneyim yaşamalarına rağmen, bu deneyimlerin bilgi düzeyine yansımıyor olması eğitimin içeriği, sunuluş biçimi ya da öğrencilerin derse yönelik ilgileri gibi çeşitli faktörlerle ilişkili olabilir.

Belirlenen birinci alt problem çerçevesinde, analiz sonuçlarına göre ortaokul öğrencilerinin vatandaşlık bilgi düzeylerinin gelir durumuna göre farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre düşük- orta- yüksek gelire sahip öğrenciler arasında vatandaşlık bilgi düzeyi açısından bir fark olduğu söylenemez. Çevik ve Erçetin

(2023)'ün ortaokul öğrencileri kapsamında yapmış olduğu benzer bir çalışmada da ailelerin gelir düzeyine göre vatandaşlık algılarının farklılaşmadığı sonucuna ulaşmıştır. Fakat Tonga (2013) çalışmasında gelir durumuna göre öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin bilgi düzeylerinin aile gelir durumu yükseldikçe olumlu yönde artış geliştirdiği sonucuna ulaşmıştır. Aynı şekilde Durualp (2016) çalışmasında gelir durumuna göre vatandaşlık algılarının değiştiği sonucuna ulaşmıştır. Öcal (2011) 'de ailelerin maddi durumu iyileştikçe öğrencilerin vatandaşlık hak ve sorumluluklarının arttığını belirtmiştir. Çalışmalardaki farklılıklar, araştırmalarda kullanılan farklı çalışma gruplarının özelliklerinden kaynaklanıyor olabilir.

Belirlenen birinci alt problem çerçevesinde, yerleşim yeri açısından ortaokul öğrencilerinin vatandaşlık bilgi düzeyleri arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre köy ya da şehir merkezinde yaşayan öğrenciler arasında vatandaşlık bilgisi açısından bir fark yoktur. Lakin Öcal (2011) çalışmasında köy ya da şehir merkezinde yaşayan öğrencilerin vatandaşlık hak ve özgürlüklerin şehir merkezinde yerleşim gösterenlerin lehine olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu iki farklı sonucun ortaya çıkmasının sebeplerinden biri, köy ve ilçe gibi yerleşim yerleri arasındaki sosyal ve eğitim koşullarının zamanla birbirine yaklaşması olabilir. Bunun yanı sıra kırsal alanlarda yapılan yatırımlar ve eğitim politikaları sayesinde, köy ve ilçe okullarının altyapı ve öğretim kalitesi benzer seviyelere gelmiş, böylece öğrencilerin vatandaşlık bilgi düzeylerinde önemli bir fark oluşmamış olabilir. Bu durum, eğitimde fırsat eşitliğinin artmasıyla yerleşim yeri etkisinin azalmasına işaret edebilir.

Çalışma kapsamında cevap aranan ikinci alt problem, “ortaokul öğrencilerinin okuldaki demokratik davranış eğilimleri demografik değişkenlere göre farklılaşmakta mıdır? Şeklindedir. Belirlenen ikinci alt problem çerçevesinde, ortaokul öğrencilerinin okuldaki demokratik davranış eğilimleri; cinsiyet, okul, sınıf düzeyi, gelir ve yerleşim yeri gibi değişkenler esas alınarak incelenmiştir. Cinsiyet değişkeni açısından ortaokul öğrencilerinin okulda demokratik davranış eğilimi anlamlı bir fark göstermektedir. Buna göre kız öğrencilerin okulda göstermiş olduğu demokratik davranışlar erkeklere oranla daha yüksektir diyebiliriz. Aynı şekilde Diker (2012)'nin çalışmasında demokratik davranış sergileme eğilimi kız öğrencilerde daha belirgin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Hasdemir ve Hazar (2021)' de ortaokul öğrencileri ile yapmış oldukları çalışmada temel demokratik değerler ölçeğinin adil davranış, iş birliği, farklılıklara saygı alt boyutlarında

kız öğrencilerin lehine anlamlı farklılıklar bulmuşlardır. Mutlu (2024) demokrasi eğitimi kavramını ele alarak ortaokul öğrencilerinin demokratik tutum düzeylerini belirlemeyi ve bu tutumların çeşitli değişkenler açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini incelemeyi amaçlamıştır. Elde edilen sonuçlara göre kız öğrencilerin erkek öğrencilere kıyasla daha yüksek düzeyde demokratik davranış sergilediklerini ortaya koymuştur. Arslan ve Çalmaşur (2017) de ilkokul ve ortaokul öğretmenleri üzerinde yapmış oldukları çalışmada cinsiyet değişkenine göre demokrasi davranışları kadın öğretmenlerin lehine olduğu sonucuna varılmıştır. Ek olarak Aydemir ve Aksoy (2010), Güven (2007), Kuş ve Çetin (2014), Nalçacı ve Ercoşkun (2006), Özdaş, Ekin ve Bindak (2014), Öztaşkın ve İçen (2015), Şimşek (2011), kız öğrencilerin erkek öğrencilere kıyasla demokratik tutumları daha çok benimsedikleri ve davranışa yansıttıklarını sonucuna ulaşmışlardır. Fakat Erdem ve Sarıtaş (2006), İlğan, Karayigit ve Çetin (2013), Ömerustaoğlu (2004), cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılığa rastlamamıştır. Çoğunluk olarak kız öğrencilerin demokratik davranışta bulunmasının sebebi toplumsal yapı ve cinsiyet temelli eşitsizliklerin önemli bir rolü olabilir. Kadın-erkek eşitliği konusundaki yapısal sorunlar, özellikle kız çocuklarının bireysel hak ve özgürlüklerini tam anlamıyla yaşayamamaları, onları bu hakların önemine daha duyarlı hale getirebilmektedir. Ailede, okulda ya da sosyal çevrede karşılaştıkları çeşitli kısıtlamalar, kız öğrencilerin demokratik değerlere – özellikle eşitlik, adalet ve katılım gibi ilkelere – daha fazla önem vermelerine neden olabilir.

Belirlenen ikinci alt problem çerçevesinde, okul değişkeni açısından ortaokul öğrencilerinin okulda demokratik davranış eğilimleri arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre farklı okullarda öğrenim görmekte olan öğrenciler arasında demokratik davranışlar açısından fark bulunmamıştır. Bunun sebebi, okullarda demokratik davranışları destekleyen eğitim programlarının ve öğretmen tutumlarının genellikle benzer olması olabilir.

Belirlenen ikinci alt problem çerçevesinde, sınıf düzeyi açısından ortaokul öğrencilerinin okulda demokratik davranış eğilimleri arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre 5., 6., 7. ve 8. sınıf öğrencileri arasında okulda demokratik davranışlar açısından fark bulunmamıştır. Aynı şekilde Ural ve Sağlam (2011) çalışmasında öğrencilerin sınıf düzeyine göre demokratik tutumlarının farklılaşmadığı sonucuna ulaşmıştır. Genç ve Kalafat (2008) de öğretmen adayları

üzerinde yapmış olduğu çalışmada sınıf değişkenine göre demokratik tutumun değişmediği sonucuna ulaşmıştır. Tekin, Yıldız, Lök ve Taşgın (2009), Nalçacı ve Ercoşkun (2006), çalışmasında sınıf değişkenine göre farklılık bulmamıştır. Fakat Gülen vd. (2022) 8. sınıf öğrencilerinin demokratik davranış sergilemede 5. sınıf ve 7. sınıflara göre daha iyi seviyede olduğu fakat 6. sınıflar ile arasında fark olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Aynı şekilde Kuş ve Çetin (2014) de öğrencilerin demokrasi algıları eşitlik, milli egemenlik, insan hakları ve özgürlük boyutunda 8. sınıfların demokrasiyi daha iyi kavradığı ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin okul ortamında demokratik değerleri benimseyip davranışlarına yansıtmaları için, bu değerlerin günlük yaşantılarında aktif olarak tecrübe edilmesi önemlidir. Ancak okullarda demokratik eğitim süreçlerinin planlı ve sistematik bir şekilde uygulanmaması durumunda, farklı sınıf seviyelerindeki öğrenciler arasında anlamlı bir gelişim farkı gözlenmeyebilir. Bu da demokratik tutum ve davranışların sınıf düzeyine bağlı olarak doğal bir gelişim göstermesinin önünde engel teşkil edebilir.

Belirlenen ikinci alt problem çerçevesinde, gelir düzeyi değişkeni açısından ortaokul öğrencilerinin okulda demokratik davranış eğilimleri arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre öğrencilerin düşük-orta-yüksek gelire sahip olmaları okulda demokratik davranış eğilimlerini etkilememektedir. Aynı şekilde Gülen vd. (2022) öğrenciler üzerinde yapmış oldukları çalışmada gelir düzeyine göre demokratik değerlerinin farklılaşmadığı sonucuna ulaşmıştır. Yine Elkatmış ve Toptaş (2020) öğretmen adayları üzerinde yapmış oldukları çalışmada gelir düzeyine göre demokratik tutumlarında farklılığa rastlanmamıştır. Ek olarak Hasdemir ve Hazar (2021), İlğan, Karayigit ve Çetin (2013), Ömerustaoğlu (2004), gelir değişkenine göre anlamlı bir farklılığa rastlamamıştır. Fakat Şimşek (2011) çalışmasında aile gelir durumu iyi olan öğrencilerin daha refah bir yaşam sürmesi bakımından anlamlı farklılıklara rastladığını belirtmiştir. Bu farklı sonuçlar, gelir düzeyinin demokratik davranışlar üzerindeki etkisinin bağlama ve araştırma koşullarına bağlı olarak değişebileceğini göstermektedir. Ayrıca, gelir seviyesinin tek başına demokratik davranışları belirlemede yeterli bir gösterge olmayabileceği, diğer değişkenlerle birlikte değerlendirilmesi gerektiği düşünülebilir.

Belirlenen ikinci alt problem çerçevesinde, yerleşim yeri değişkeni açısından ortaokul öğrencilerinin okulda demokratik davranış eğilimleri arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre öğrencilerin köy ya da ilçede yaşıyor olmaları

onların okuldaki demokratik davranış eğilimlerine etki etmemektedir. Akan (2011) de aynı şekilde köy ya da şehirde yaşayan öğrencilerin demokrasi bilinci açısından anlamlı farklılık göstermediği sonucuna ulaşmıştır. Paralel olarak Kardaş (2013) 6. Sınıf öğrencilerinin demokratik tutumlarının yaşamını çoğunlukla geçirdiği yer ile anlamlı bir ilişki olmadığını ortaya koymuştur. Yerleşim yerinin demokratik davranışlarda fark yaratmaması, bilgiye erişim ve eğitim olanaklarının günümüzde daha yaygın ve eşit hale gelmesinden kaynaklanabilir. Ayrıca müfredatın bütün okullarda ortak olması ve demokratik değerlerin eğitim programlarında yer alması da farklı yerleşim yerlerinde benzer davranışların gelişmesine katkı sağlamış olabilir.

Araştırmanın üçüncü alt problemi olan “Vatandaşlık bilgi düzeyleri ile okuldaki demokratik davranış eğilimleri arasında nasıl bir ilişki vardır?” şeklindedir. Bu problem ışığında ortaokul öğrencilerinin vatandaşlık bilgisi ile okulda demokratik davranış eğiliminin alt boyutları ilişkisi analiz edilmiştir. Vatandaşlık bilgisi ile saygılı olma ve sorumlu olma alt boyutları arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Bu durum, öğrencilerin vatandaşlık bilgi düzeyleri arttıkça, okul ortamında daha saygılı ve sorumluluk sahibi davranışlar sergilediklerini göstermektedir. Saygılı olma, başkalarının haklarına ve fikirlerine değer verme; sorumlu olma ise kendi görev ve rollerinin bilincinde hareket etme gibi davranışları içermektedir. Bu bağlamda, vatandaşlık eğitiminin bireyde oluşturduğu bilinç, öğrencilerin okul yaşantılarına doğrudan yansımakta ve onların daha demokratik bireyler olarak davranmalarını desteklemektedir. Ancak vatandaşlık bilgisi ile eşit muamele alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Ersöz ve Duruhan (2015) çalışmalarında öğrencilerin ifadesine göre okul ortamında yüksek düzeyde vatandaşlık eğitimi aldıklarını aynı zamanda okul iklimi içerisinde haklarının ve görevlerinin bilincinde olduklarını belirtmişlerdir. Buna göre vatandaşlık bilgisi öğrencinin okuldaki demokratik davranış eğilimini etkilediğini söyleyebiliriz. Vatandaşlık bilgisinin öğrencilere kazandırılması aynı zamanda öğrencilerin de okulda yüksek düzeyde vatandaşlık bilgisi almış olduklarını belirtmeleri eğitim ortamının demokratik vatandaşlık gelişimini desteklediğine işaret etmektedir.

Araştırmanın üçüncü alt problemi çerçevesinde, regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan regresyon analizi sonucunda, ortaokul öğrencilerinin vatandaşlık bilgisi düzeylerinin okulda sergiledikleri demokratik davranış eğilimlerini anlamlı biçimde yordadığı görülmektedir. Özellikle birey boyutunda sahip olunan vatandaşlık bilgisinin, öğrencilerin okul ortamındaki demokratik tutumlarıyla pozitif yönde yordadığı

belirlenmiştir. Bu durum, günlük yaşamda karşılaşılan demokratik durumlara yaklaşım biçimi ve temel vatandaşlık bilgileriyle donanmış öğrencilerin, okul ortamında daha saygılı, sorumluluk sahibi bireyler olarak hareket ettiklerini göstermektedir. Öğrenciler bireysel düzeyde ne kadar fazla vatandaşlık bilgisine sahipse, okul içi etkileşimlerinde de o denli demokratik ve etik davranışlar sergileme eğilimi göstermektedir.

Birey boyutundaki bilginin davranışa dönüşmesinde öğrencinin doğrudan deneyim yaşaması ve bu bilgileri kendi yaşamında sınama imkânı bulması etkili olabilir. Öte yandan, toplum boyutunda elde edilen vatandaşlık bilgilerinin okulda sergilenen demokratik davranışlarla anlamlı bir ilişki göstermemesi dikkat çekicidir. Bu durum, öğrencilerin toplumsal düzeydeki vatandaşlık bilgilerinin soyut kaldığını ve okul yaşamında doğrudan bir karşılık bulamadığını düşündürmektedir. Toplumsal sorumluluk, toplumsal kurumlarla ilişkiler öğrencilerin günlük okul yaşamına doğrudan yansımadağı için, bu bilgi düzeyinin demokratik davranış üzerinde etkisi sınırlı kalmış olabilir. Ayrıca öğrencilerin bu bilgileri içselleştirme ya da pratikte deneyimleme fırsatlarının az olması da toplum boyutundaki bilgi ile davranış arasındaki ilişkiyi zayıflatmış olabilir.

Elde edilen bulgular genel olarak değerlendirildiğinde öğrencilerin vatandaşlık bilgisi düzeylerinin ortalama olduğı, demokratik davranış eğilimlerinin ise genel olarak olumlu bir görünüm sergilediğı söylenebilir. Demokratik davranış eğiliminin alt boyutları incelendiğinde, öğrencilerin özellikle sorumlu olma ve saygılı olma boyutlarında daha yüksek düzeyde tutum sergiledikleri görülmektedir. Buna karşılık, eşit muamele boyutunda daha sınırlı bir eğilim gözlemlenmiş olup bu durum demokratik değerlerin tüm boyutlarıyla içselleştirilmesinde bazı eksikliklerin bulunduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, ortaokul öğrencilerinin vatandaşlık bilgisi ile okulda gösterdikleri demokratik davranışlar arasında güçlü bir ilişki olduğı ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin bireysel düzeyde sahip oldukları vatandaşlık bilgisi, okul ortamında daha sorumlu, saygılı ve eşit davranışlar sergilemelerini desteklemektedir. Öte yandan, demografik faktörlerin bu ilişki üzerinde belirgin bir etkisinin olmaması, bir yandan eğitim ortamında fırsat eşitliğinin sağlandığını ve vatandaşlık bilincinin geniş bir öğrenci kitlesine ulaşabildiğini gösterirken, diğer yandan sınıf düzeyleri arasında anlamlı bir farkın bulunmaması, öğrencilerin vatandaşlık bilgi düzeylerinin yıllar içinde yeterince gelişmediğini ortaya koymaktadır. Bu durum, vatandaşlık eğitiminin sürekliliğı ve niteliğı açısından sorgulanması gereken bir noktaya işaret etmektedir. Ancak, toplumsal düzeyde edinilen vatandaşlık bilgisinin okulda sergilenen demokratik davranışlarla zayıf bir ilişki

göstermesi, öğrencilerin toplumla ilgili vatandaşlık rollerini okul ortamında yeterince deneyimleyemediklerine işaret etmektedir. Bu durum, vatandaşlık eğitiminde teorik bilginin yanı sıra öğrencilerin aktif katılımını ve pratik deneyimlerini artıracak eğitim yöntemlerinin önemini vurgulamaktadır. Son olarak, demokratik davranışların gelişimi için yalnızca bilgi aktarımı değil, aynı zamanda öğrencilerin bu bilgileri günlük yaşamlarında uygulayabilmelerini sağlayacak destekleyici yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Öneriler

Araştırmadan elde edilen sonuçlardan yola çıkarak şu önerilerde bulunabiliriz;

- Sınıf düzeyine göre öğrencilerin vatandaşlık bilgisi ve demokratik davranış eğilimlerinin gelişim göstermemesi, bu becerilerin içselleştirilip uygulanmasında eksiklikler olduğunu göstermektedir. Bu nedenle programlarda öğrencilere demokratik davranışları deneyimleyebilecekleri daha fazla aktif katılım ve uygulama fırsatları sunulabilir.
- Öğrencilerin demokratik davranış eğilimlerini geliştirmek amacıyla teorik vatandaşlık bilgisi eğitimi, uygulamalı etkinlikler ile desteklenerek öğrencilerin deneyimlenmesi sağlanabilir.
- Ders kitaplarında dünyada ve ülkemizdeki toplumsal meselelere ve sorunlara daha ilgi çekici şekilde yer verilerek öğrencilerin toplumsal düzeyde duyarlılık geliştirmesi sağlanabilir.
- Araştırma sadece belirli bir bölgede (Tokat- Zile) gerçekleştirildiği için, farklı coğrafi bölgelerde yapılacak benzer çalışmalarla bulguların genellenebilirliği artırılabilir.
- Bu araştırma nicel yöntemle gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerin vatandaşlık bilgilerini nasıl içselleştirdiklerini ve okulda nasıl deneyimlediklerini anlamak için görüşme ve gözlem gibi nitel veri toplama araçlarının da kullanıldığı araştırmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Akan, Y. (2011). *Ortaöğretimde okuyan öğrencilerin demokrasi bilinci (Sakarya ili örneği)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Akarsu, A. H. (2022). *Ortaokul öğrencilerine yönelik demokratik vatandaşlık yeterliklerinin geliştirilmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Akçeşme, B. ve Fidan, N. K. (2021). Sınıf öğretmenlerinin insan hakları, vatandaşlık ve demokrasi dersine yönelik görüşleri. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 147-164.
- Akkoç, A. (2014). Yunan demokrasisinin kavramsal yönü ve toplumsal arka planı. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 31-42.
- Aktan, C. C. (2016). İdeal bir siyasi yönetim arayışı ve anayasal demokrasi. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 1-20.
- Aktaş, M. (2015). Demokrasi kavramına eleştirel bir bakış. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 87-105.
- Arı A., Kayır, G., Kurnaz, A. ve Sirem, Ö. (2023). *Okulda demokrasi eğitimi: teori çerçeve program ve aktiviteler*. Ankara: Eğitim Yayınevi.
- Arı, A. (2002). Tevhidi tedrisat ve laik eğitim. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(2), 181-192.
- Arslan, A. ve Çalmaşur, H. (2017). İlkokul ve ortaokul öğretmenlerinin çokkültürlü eğitim tutumları ve demokratik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (34), 90-109.
- Arslan, M. Ş., Adıgüzel, A., Çiçek, M. ve Akcan, M. (2024). Etkili okul ve nitelikleri. *Journal Of Social, Humanities And Administrative Sciences (Joshas)*, 9(71), 4050-4054.
- Aslan, E. (2011). Türkiye Cumhuriyeti'nin ilkokullarda izlediği ilk öğretim programı: "1924 ilk mektepler müfredat programı". *İlköğretim online*, 10(2), 717-734.

- Aslan, E. (2019). İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e geçişte benlik algısının dönüşümü: 1924 İlk Mektepler Müfredat Programı'nda vatandaşlık eğitimi. *İlköğretim Online*, 18(4), 1984-2004.
- Aslan, M. A. (2020). Yerel yönetimlerde bir doğrudan demokrasi ve denetim aracı: geri çağırma mekanizması. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 172-188.
- Aslanargun, E. (2007). Okul-aile iş birliği ve öğrenci başarısı üzerine bir tarama çalışma. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(18), 119-135.
- Avcı, E. K., Faiz, M. ve Turan, S. (2020). Etkili vatandaşlık eğitiminde değerler eğitimi: Sosyal bilgiler öğretmenlerinin düşünceleri. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 18(39), 263-296.
- Aybay, R. (1982). *Yurttaşlık hukuku*. A.Ü. S.B.F. Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi: Ankara.
- Aydemir, H. ve Aksoy, N. D. (2010). Eğitim fakültesi öğrencilerinin demokratik tutumlarının bazı değişkenlerle ilişkisi: Malatya örneği. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1), 265-280.
- Baloğlu, M. ve Balgalmış, E. (2005). İlköğretim ve ortaöğretim yöneticilerinin öz-değerlerinin betimlenmesi: Tokat ili örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3(10), 19-31.
- Baltacı, D. ve Aslan, E. (2020). İmparatorluktan Cumhuriyet'e geçişte musâhabât-ı ahlâkıyye ders kitaplarında devlet algısının dönüşümü. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 20(40), 41-63.
- Bana, P. E. (2020). Küresel vatandaşlık davranışı ve adalet algısı ilişkisinin değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 2(3), 481-494.
- Başaran, İ. E. (1986). Demokrat öğrenci nasıl yetiştirilir? *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 19(1), 111-116.
- Baştepe, İ. (2009). Etkili okulun eğitim-öğretim süreci ve ortamı boyutlarının nitelikleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(29), 76-83.

- Bayındır, N., İnan, H. Z. ve Demir, S. (2010). Öğretmen adaylarının sınıfta demokratik ortamı geliştirmeye ilişkin öngörüler. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5, 89-95.
- Bıçak, İ. ve Ereş, F. (2018). Öğretmenlerin vatandaşlık eğitimi ve vatandaşlık eğitimi sürecine yönelik görüşleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 16(2), 257-279.
- Boto, C. ve Marques de Souza, L. (2021). Public education in Condorcet's work and its vicissitude. *Revista Brasileira de Educação*, 26, 1-19.
- Bursalıoğlu, Z. (1979). *Okul yönetiminde yeni yapı ve davranış*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Büyükkaragöz, S. ve Kesici, Ş. (1998). *Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi*. Ankara: Türk Demokrasi Vakfı.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Cılga, İ. (2006). Okullarda demokrasi uygulamalarına katılan öğrencilerin ailelerinde demokrasi ve katılım. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(2), 273-296.
- Çakmak, Z. ve Aygün, İ. H. (2016). Vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersinde örnek olay yöntemiyle öğretimin öğrenme düzeyine ve kalıcılığa etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40(40), 234-246.
- Çatak, M. (2015). Türkiye’de sosyal bilgiler eğitim programlarının incelenmesi. *EKEV Akademi Dergisi*, (62), 69-94.
- Çelik, F. (2022). Antik çağ ve rönesans’ da gelişen “evrensel yurttaşlık” anlayışının modern dönemdeki yansıması: Fransız yurttaşlığı. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 3(13), 88-104.
- Çelikkaya, T. (2013). Ortaokulda doğrudan kazandırılacak değerlerin vatandaşlık ve demokrasi eğitimi kitabına yansıma düzeyleri. *International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic* 8(8) 1715-1731.
- Çengelci, T. (2005). *Sosyal bilgiler dersinde beyin temelli öğrenmenin akademik başarıya ve kalıcılığa etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

- Çevik, M. S. ve Erçetin, Ş. Ş. (2023). Ortaöğretim öğrencilerinin vatandaşlık algılarının mekânsal analiz yöntemiyle incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 43(2), 1349-1385.
- Çırak, A. (2019a). Ortaokul altıncı sınıf öğrencilerinin temel demokratik değerlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2019(12), 91-107.
- Çırak, A. (2019b). Demokratik değerler, demokratik eğitim ve sosyal bilgiler eğitimi ilişkisi. *International Journal Of Contemporary Educational Studies (Intjces)*, 5(1), 1-18.
- Çiftçi, A. (2006). *Vatandaşlık bilgisi: demokrasi ve insan hakları*. Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara.
- Çiftçi, N. (2003). Kohlberg'in bilişsel ahlak gelişimi teorisi: ahlak ve demokrasi eğitimi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(1), 43-77
- Çullu, M. S. ve Samancı, O. (2016). Çocuk eğitiminde demokrasi. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 79-84.
- Dağı, İ. ve Polat, N. (2004). *Demokrasi ve insan hakları*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Değirmenci, N., Kılcan, B., İnel, Y. ve Gökalp, A. (2022). Democratic behaviour tendency scale at school: A validity and reliability study. *Journal of Innovative Research in Teacher Education*, 3(2), 175-191.
- Delil, N. (2024). Eski Yunan'da bir vatandaşlık örneği: Atina. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sbe Dergisi*, 14(4), 2152-2177.
- Demir, N. (2010). Demokrasinin temel ilkeleri ve modern demokrasi kuramları. *Ege Academic Review*, 10(2). 597-611.
- Demir, S.B. ve Bozbek, M. (2014) ortaöğretim 8. sınıf öğrencilerinin vatandaşlık ve demokrasi dersine yönelik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27, 51-75.
- Demirbaş, İ., ve Aydınöz, D. (2020). Üniversite öğrencilerinin vatandaşlık algısının belirlenmesi. *Kastamonu Education Journal*, 28(2), 630-640.
- Demircioğlu, İ. H. ve Tokdemir, M. A. (2008). Değerlerin oluşturulma sürecinde tarih eğitimi: Amaç, işlev ve içerik. *Değerler eğitimi dergisi*, 6(15), 69-88.

- Demircioğlu, İ. H., Mutluer, C. ve Demircioğlu, E. (2011). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının demokratik öğretmen nitelikleri hakkındaki görüşleri. *Kastamonu Education Journal*, 19(2), 577-586.
- Demirkaya, M., Selimoğlu, S. ve Gazel, A. (2021). Muallim Orhan Fuad tarafından ilk mekteplerin 4. sınıfları için yazılan “Musâhabât-I Ahlâkiye ve Malûmât-I Vatanîye” adlı ders kitabının değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi* (15), 55-68.
- Diker, Z. (2012). Demokrasi eğitimi ve lise öğrencilerinin demokratik davranışları üzerine bir araştırma. *Eğitim ve öğretim araştırmaları dergisi*, 1(3), 229-238.
- Dinç, E., ve Üztemur, S. S. (2016). Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin demokratik değer algılarının karikatürler aracılığıyla incelenmesi. *İlköğretim Online*, 15(3), 974-988.
- Doğanay, A., Çuhadar, A. ve Sarı, M. (2007). Öğretmen adaylarının siyasal katılımcılık düzeylerine çeşitli etmenlerin etkisinin demokratik vatandaşlık eğitimi bağlamında incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 50(50), 213-246.
- Duman, T., Karakaya, N., Yavuz, N., (2001). *Vatandaşlık bilgisi*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Durdi, M. ve Erdamar, G. (2020). Sosyal bilgiler ve sınıf öğretmenlerinin 4. sınıf insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersi öğretim programına ilişkin görüşleri. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 193-218.
- Durmuş, G. Y. ve Demirtaş, H. (2009). Genel lise öğretmenlerinin sınıf yönetiminde gösterdikleri davranışların demokratikliğine ilişkin öğretmen ve öğrenci görüşleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (28), 121-138.
- Ekici, Ö. (2023). Eğitsel örgüt ikliminde demokratik yaşam. *Ekev Akademi Dergisi*, (Özel Sayı), 316-333.
- Elbir, B. ve Bağcı, C. (2013). Değerler eğitimi üzerine yapılmış lisansüstü düzeyindeki çalışmaların değerlendirilmesi. *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(1), 1321-1333

- Elkatmış, M. (2013). 1998 vatandaşlık ve insan hakları eğitimi programı ile 2010 vatandaşlık ve demokrasi eğitimi programlarının karşılaştırılması. *Journal Of Kırşehir Education Faculty*, 14(3).59-74.
- Elkatmış, M. ve Toptaş, V. (2015). Sınıf öğretmeni adaylarının demokratik tutumlarının incelenmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1), 128-144.
- Erdem, A. R. ve Sarıtaş, E. (2006). Sınıf öğretmenliği öğrencilerinin öğretim elemanlarının davranışlarının demokratikliğine ilişkin algıları PAÜ örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (16), 525-538.
- Erdem, C. ve Eğmir, E. (2020). Demokrasi ve eğitim: kavramsal bir inceleme. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (TBMM'nin 100. Yılı ve Milli İrade Özel Sayısı), 159-171.
- Ereş, F. (2015). Vatandaşlık eğitimi ve karakter eğitimi politikalarının değerlendirilmesine yönelik nitel bir çalışma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(36), 120-136.
- Ersoy, A. F. (2012). Vatandaşlık eğitiminde ihmal edilen bir alan: Evde ve evde kalma çocuk haklarının eğitimi. *Uluslararası Çevrimiçi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 359-376.
- Ersoy, A. F. (2016). Vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersine ilişkin sosyal bilgiler öğretmenleri ve öğrencilerinin algısı. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(3), 67-83.
- Ersöz, Y. ve Duruhan, K. (2015). Okul ortamında demokrasi yaşantıları. *İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2(3). 13-26.
- Ertuğrul, T. (2015). *Sosyal bilgiler derslerinde sınıf içi demokrasi uygulamalarının incelenmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Pamukkale.
- Eser, H. B. ve Taylan, Ö. (2018). Doğrudan ve temsili demokrasi modelleri üzerine bir eleştiri denemesi. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 13, 283-298.
- European Union. (1992). *Treaty on European Union (Maastricht Treaty)*. Official Journal of the European Communities. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A11992M%2FTXT> sitesinden alınmıştır.

- Eurydice (2010). Avrupa’da vatandaşlık eğitimi. https://eurydice.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2023_11/21224433_avrupada_vatandaslik_egitimi_highlights.pdf sitesinden alınmıştır.
- Eurydice (2017). Avrupa’da vatandaşlık eğitimi. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/6b50c5b0-d651-11e7-a506-01aa75ed71a1/language-tr> sitesinden alınmıştır.
- Genç, S. Z. (2011). İlköğretim öğrencilerinin demokrasi eğitimi ve okul meclisleri projesine yönelik görüşlerinin incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 41(192), 26-42.
- Genç, S. Z. ve Kalafat, T. (2008). Öğretmen adaylarının demokratik tutumları ile empatik becerilerinin değerlendirilmesi üzerine bir araştırma. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(19), 211-222.
- Gökbayrak, S. ve Dağlı, G. (2020, Haziran). Vatandaşlık derslerinin toplum ve kültüre katkısı. Disiplinlerarası Eğitim Yansımaları Konferansı’nda Sunuldu. Lefkoşa.
- Gömlüksiz, M. N. ve Akyıldız, S. (2012). Vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersi öğretim programının uygulamadaki etkililiğinin değerlendirilmesi. *Milli Eğitim*, 41(196), 69-92.
- Gömlüksiz, M. N. ve Cüro, E. (2011). Demokratik yurttaşlık eğitimi bağlamında okul öğrenci meclisleri. *Cukurova University Faculty of Education Journal*, 40(1). 61-79.
- Gömlüksiz, M. N. ve Kılınç, H. H. (2013). Vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersi kazanımları ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Electronic Turkish Studies*, 8(12). 555-568.
- Gömlüksiz, M. N. ve Kılınç, H. H. (2014). Vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersi tutum ölçeği geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(5), 993-1004.
- Gömlüksiz, M. N., Kan, A. Ü. ve Cüro, E. (2010). İlköğretimde demokrasi eğitimine bir örnek: okul öğrenci meclisleri (Elâzığ ili örneği). *Ondokuz Mayıs University Journal of Education*, 29(2). 123-146.
- Gözler, K. (2024). *Anayasa hukukunun genel esasları*. Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.

- Gülbahar, B., ve Altınok, M. (2024). Öğretmen görüşlerine göre etkili okul özellikleri. *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 107-124.
- Gülen, S., Alan, M., Alan, M. T. ve Özyılmaz, A. (2022). Ortaokul öğrencilerinin temel demokratik değerler düzeyinin belirlenmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(2), 511-526.
- Gündüz M. ve Gündüz F. (2002). *Yurttaşlık bilinci*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Güven, A. (2010). Demokratik vatandaşlık ve tarih eğitimi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(2), 337-350.
- Güven, M., Aktaş, B. Ç. ve Sever, D. (2013). Demokrasi eğitimi ve okul meclisleri projesi uygulamalarının ve kazanımlarının değerlendirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(46), 1-23.
- Güven, S. (2010). *İlköğretim birinci kademedeki vatandaşlık eğitimi üzerine bir durum çalışması*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Hablemitoğlu, Ş., ve Özmete, E. (2012). Etkili vatandaşlık eğitimi için bir öneri. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(3), 39-54.
- Hasdemir, M. ve Hazar, Z. (2021). Ortaokul öğrencilerinin temel demokratik değerlere karşı tutumları ile beden eğitimi dersindeki sportmenlik davranışlarının incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 8(3), 33-50.
- Heater, D. (2002). The history of citizenship education: a comparative outline. *Parliamentary Affairs*, 55(3). 457-474.
- Hotaman, D. (2010). Demokratik Eğitim: Demokratik bir Eğitim Programı. *Kuramsal Eğitimbilim*, 3(1), 29-42
- Işık, A. (2023). *Vatandaşlık eğitimi bağlamında Türk cumhuriyetleri öğretim programlarının incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Sivas.
- İler, Z. ve Ersoy, A.F. (2023). Ortaokul öğrencilerinin sosyal bilgiler dersi vatandaşlık kazanımlarını Günlük yaşamlarında kullanımları. *HAYEF: Journal of Education*, 20(2), 137-147.

- İlğan, A., Karayığit, D. ve Çetin, B. (2013). Ortaokul öğrencilerinin demokratik değerlere sahip olma düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 97-118.
- Kaçar, H. ve Kaçar, M. (2019). İlkokul dördüncü sınıf öğretmenlerinin dördüncü sınıf insan hakları yurttaşlık ve demokrasi dersine ilişkin görüşleri. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, (8), 182-196.
- Kaldırım, E. (2005). İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin demokrasi algıları. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(3), 143-162.
- Kan, Ç. (2010). Sosyal bilgiler dersi ve değerler eğitimi. *Milli Eğitim Dergisi*, 40(187), 138-145.
- Kaplan, İ. (1994). Demokrasi-hukuk-otorite. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 49(01), 267-271.
- Kara, İ., Tokmak, A. ve Öztürk, M. B. (2023). Cumhuriyet dönemi milli eğitim şuralarının vatandaşlık eğitimi politikaları bağlamında incelenmesi (1921-2021). *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, (100. yıl özel sayı), 92-121.
- Karadağ, E., Baloğlu, N. ve Yalçınkayalar, P. (2006). İlköğretim okulu yöneticilerinin öğretmenler tarafından algılanan demokratik tutumları ile öğretmenlerin demokratik değerleri üzerine ilişkisel bir araştırma. *Değerler eğitimi dergisi*, 4(12), 65-82.
- Karagölge, C. ve Peker, K. (2002). Tarım ekonomisi araştırmalarında tabakalı örnekleme yönteminin kullanılması. *Research in Agricultural Sciences*, 33(3), 313-316.
- Karagözoğlu, N. (2017). İnsan hakları eğitiminde gazetelerden yararlanma. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(3), 64-79.
- Karakoç, R. ve Özden, M. (2020). Demokrasi anlayışında yeni bir yaklaşım: müzakereci demokrasi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 579-598.
- Kardaş, S. (2013). 6. sınıf öğrencilerinin demokratik tutumları ile ahlaki olgunluk düzeyi arasındaki ilişkinin incelenmesi: Kadıköy ilçesi örneği. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Kartol, O. (2019). *Ortaöğretim öğrencilerinin demokratik vatandaşlık tutum düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Kavan, N. ve Özdaş, F. (2022). Demokratik öğrenme ortamının inşasına yönelik öğretmen görüşlerinin değerlendirilmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(3), 1598-1623.
- Kaya, F. G. (2012). Ulus, devlet ve yurttaşlık: Fransa modeli. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(23), 297-318.
- Kayabaşı, Y. (2011). Öğretmen adaylarının davranışlarının demokratik sınıf ortamı açısından değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(2), 525-549.
- Kaymakçı, S. ve Ata, B. (2012). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgilerin doğasıyla ilgili görüşleri. *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 35-64.
- Keleş, H. ve Tonga, D. (2014). Öğrencilerin vatandaşlık bilincini etkileyen faktörlere ilişkin öğretmen görüşleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(2), 61-85.
- Keleşoğlu, S. (2008). *Demokrat yurttaş niteliklerinin kazandırılması açısından 7-8 sınıf vatandaşlık ve insan hakları eğitimi dersi programı (2000) ile 6-7 sınıf sosyal bilgiler dersi programının (2005) karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kepenekçi, Y. (2003). Demokratik okul. *Eğitim Araştırmaları*, 3(11), 44-53.
- Kıncal, R. (2012). *Vatandaşlık bilgisi*. Ankara: Nobel Dağıtım Yayın.
- Kıncal, R. Y. (2012). *Vatandaşlık bilgisi*. Ankara: Nobel Yayınları
- Kocaman, B. (2021). Demokrasi eğitimi, okul meclisleri projesi uygulamalarının ve kazanımlarının yönetici, öğretmen ve öğrenci görüşleri bağlamında değerlendirilmesi. *Uygulamada Eğitim ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(3), 192-209.

- Koçoğlu, E. (2013). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının, okul yöneticilerinde olması gereken demokratik tutum ve davranışlara ilişkin görüşleri, *Turkish Studies*, 6, 413-430.
- Kondu, Z. ve Sakar, T. (2016). Vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersi niçin verilir? *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2(3), 49-60.
- Kontaş, H., Selçuk, H. E. ve Polat, M. (2016). Ortaokul öğretmenlerinin demokratik tutumları ile demokratik değerlere sahip olma düzeylerinin incelenmesi, *International Journal of Social Science*, 44, 141-151.
- Korkut, L. (2014). Siyasi kimlik olarak vatandaşlık: Türkiye’de ve dünya devletlerinde anayasal vatandaşlık tanımları. *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(2), 5-42.
- Kuş, Z. ve Aksu, A. (2017). Vatandaşlık ve vatandaşlık eğitimi hakkında sosyal bilgiler öğretmenlerinin inançları. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(8), 18–41.
- Kuş, Z. ve Yakar, H. (2017). Türkiye’de demokrasi eğitimi alanında yapılan araştırmalarda eğilim: bir içerik analizi çalışması. *Anadolu Journal Of Educational Sciences International*, 7(3), 486-513.
- Kuş, Z. ve Çetin, T. (2014). İlköğretim öğrencilerinin demokrasi algıları. *Kuram ve uygulamada eğitim bilimleri*, 14(2), 769-790.
- Kuş, Z., Arık, B., Altunok, B. N. ve İridağ, A. (2018). 100 yılda ne değişti? Yeni malumat-ı medeniye ve günümüz vatandaşlık eğitimi ders kitabının karşılaştırılması. *Turkish History Education Journal*, 7(2), 344-371.
- Levin, B. (1998). The educational requirement for democracy. *Curriculum Inquiry*, 28(1), 57-79.
- Maboçoğlu, M. (1999). Demokrasi eğitimi nasıl olmalıdır? *Eğitim ve Bilim*, 23(111), 56-59.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2018). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (4, 5, 6, 7. sınıflar)*. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.

- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2019). *Demokrasi eğitimi ve okul meclisleri projesi ı yönergesinin yürürlükten kaldırılması*. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Merey, Z., Karatekin, K. ve Kuş, Z. (2012). İlköğretimde vatandaşlık eğitimi: karşılaştırmalı bir çalışma. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(3), 795-821.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2024a). *Demokrasi ve insan hakları dersi öğretim programı (4. sınıf)*.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2024b). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (4, 5, 6, 7. sınıflar)*.
- Milli Eğitim Temel Kanunu (1973). Resmi Gazete (24.06.1973). Sayı: 14574.
- Miser, R. (1991). Demokrasi eğitimi. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 24(1), 49-54.
- Mutlu, M. (2024). Sosyal bilgiler dersi kapsamında demokrasi eğitiminin demokratik tutuma etkisinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Nizip Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(2), 95-111.
- Nalçacı, A. ve Ercoşkun, M. H. (2006). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının demokratik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (14), 241-257.
- Oğuz, A. (2011). Öğretmen adaylarının demokratik değerleri ile öğretme ve öğrenme anlayışları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 9(22), 139-160.
- Okutan, M. (2010). Türk eğitim sisteminde demokrasi eğitimi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 938-946.
- Otluca, M. (1996). *Demokratik eğitim ilkelerinin 1968 ilkokul programına yansımaları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Ozan, H. ve Kuş, Z. (2021). Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e vatandaşlık öğretim programlarında kimlik inşası. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 237-257.

- Öcal, A. (2011). İlköğretim 7. sınıf öğrencilerinin vatandaşlık hakları konusundaki görüşleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(35), 134-149.
- Ömerustaoğlu, A. (2004). Felsefe grubu öğretmenliği ve diğer anabilim dallarında öğrenim gören öğrencilerin demokratik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (7), 193-204.
- Özdaş, F., Ekinci, A. ve Bindak, R. (2014). Öğretmenlerin demokrasiye ilişkin tutumlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(3), 65-82.
- Özdemir, H. (2009). *İlköğretim 8. sınıf öğrencilerine demokrasi kültürü kazandırmada demokrasi eğitimi ve okul meclisleri projesinin katkısı (Kütahya ili örneği)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Özkan, M. (2020). Temsilî demokrasiden demokratik. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 16(58), 55-83.
- Özkazanç, A. (2009). Toplumsal vatandaşlık ve neo-liberalizm sorunu. *Ankara Üniversitesi Sbf Dergisi*, 64(01), 247-274.
- Özmuş, M. (2018). Okul yönetiminde karar sürecine öğrenci, veli ve personelin katılması: paylaşımcı liderlik bakımından bir analiz. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, 1(2), 94-103.
- Özpolat, A. (2010). Bir toplumsal değişme paradigması olarak demokrasinin eğitime yansımaları: demokratik eğitim. *Milli Eğitim Dergisi*, 40(185), 365-381.
- Öztaşkın, Ö. B. ve İçen, M. (2015). Ortaokul öğrencilerinin hoşgörü eğilimleri ile demokrasi algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(02).
- Pamuk, İ. ve Pamuk, A. (2016). Almanya’da sachunterricht ve Türkiye’de hayat bilgisi ders kitaplarında okulda demokrasi uygulamalarına örnek olarak sınıf başkanı seçimi. *Cumhuriyet International Journal Of Education*, 5(2), 67-83.
- Parsak, B. M. (2021). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık düzeylerinin dijital vatandaşlık alt boyutlarına göre incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin.

- Patrick, J. (2004). The civic mission of schools: key ideas in a research-based report on civic education in the us. *Teacher Librarian*, 32(2), 26-29.
- Pocock, J. G. (1995). The ideal of citizenship since classical times. *Theorizing citizenship*, 29, 35-36.
- Polat, E. G. (2011). Osmanlıdan günümüze vatandaşlık anlayışı. *Ankara Barosu Dergisi*, (3), 127-157.
- Safi, İ. ve Kurşuncu, T. (2023). Referandum ve plebisit kavramları doğrultusunda türkiye'nin referandum ve plebisit tarihi. *International Journal of Entrepreneurship and Management Inquiries*, 7(13), 204-223.
- Sağlam, H. İ. (2000). Sosyal bilgiler dersinin demokratik tutum geliştirmedeki rolü. *Milli Eğitim Dergisi*, 146, 67-71.
- Sağlam, H. İ. (2011). Öğretmen adaylarının etkili vatandaşlık yeterlik düzeyleri. *Kastamonu Education Journal*, 19(1), 39-50.
- Sağlam, N., Kılıçdere, S. ve Topçu, M. B. (2023). Eğitim felsefesi çerçevesinde demokrasi kültürünün eğitim ortamlarındaki yapısal işleyişinin incelenmesi. *Ijss*, 7(30), 501-513.
- Saral, M. A. ve Kaya, S. (2022). Eğitimin demokratik katılıma ve demokrasiye etkisi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(23), 373-385.
- Sarıçam, H., ve Özbey, A. (2018). Ortaokul öğrencilerinde demokrasi algısı, deontik adalet, toplumsal değerler algısı arasındaki ilişki. *Ege Eğitim Dergisi*, 19(1), 161-181.
- Schnapper, D. (1995). *Yurttaşlar cemaati, modern ulus fikrine dair*. (Çev., Ö. Okur) İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- Som, İ. ve Karataş, H. (2015). Türkiye'de vatandaşlık eğitimi üzerine bir inceleme. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 33-50.
- Söğüt, M. (2024). Eğitsel yönetim süreçlerinde sosyal bilimler, yurt bilgisi ve vatandaşlık eğitiminin incelenmesi. *IJSS*, 8(36), 615-626.

- Sunay, C. ve Taşgın, A. (2020). Ortaöğretim T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi öğretim programının eğitsel eleştiri modeli bağlamında öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (41), 315-334.
- Şeker, G. ve Gül, H. (2023). Kavramsal ve tarihsel olarak vatandaşlık. *Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 133-142.
- Şen, I. (2010). *Doğrudan demokrasi: Kurumlar, hukuki ve siyasi sorunlar*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Şimşek, A. ve Karaduman, E. (2023). Türkiye’de vatandaşlık eğitiminin yönü (II. Meşrutiyet döneminden günümüze 2022). *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (59), 75-108.
- Şimşek, N. (2011). İlköğretim sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin demokratik kazanımlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 41(190), 188-202.
- Şişman, M. (2018). *Eğitime Giriş*. Ankara: Pegem Akademi.
- Şişman, M., Dönmez, H. ve Güleş, A. (2010). Demokratik bir okul kültürü için yeterlilikler çerçevesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 167-182.
- Tahiroğlu, M. ve Aktepe, V. (2015). Değerler eğitimi yaklaşımlarına göre geliştirilen etkinliklerin demokratik algı ve davranışlar üzerine etkisi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 13(30), 309-345.
- Tamer, M. G. (2011). Okulların demokratik ve katılımcı öğrenim ortamlarına dönüştürülmesi (demokratik okul yönetimi). *Milli Eğitim Dergisi*, 41(192), 7-25.
- Taneri, P. O. ve Özbek, Ö. Y. (2019, Nisan). Öğretmen Sınıfta Demokratik Olmazsa! Öğretmen Adaylarının Demokratik Eğilimleri Üzerine Bir Çalışma. *X. Uluslararası Eğitimde Araştırmalar Kongresi’nde sunuldu*, Antalya.
- Taze, H. K. ve Aktın, K. (2019) Ortaokul öğretmenlerinin demokratik davranış eğilimleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1), 270-281.
- Tekin, M., Yıldız, M., Lök, S. ve Taşgın, Ö. (2009). Beden eğitimi ve spor yüksekokulunda öğrenim gören öğretmen adaylarının çeşitli değişkenlere göre

demokratik tutum düzeylerinin incelenmesi. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 3(3), 204-212.

Temiz, E. T. (Editör). (2005) *vatandaşlık bilgisi*. İstanbul: Lisans Yayıncılık.

Tonga, D. (2013). 8. sınıf öğrencilerinin vatandaşlık bilinci düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Toy, İ. (2021). Türkiye’de küresel vatandaşlık üzerine yapılan lisansüstü tezlerin araştırma eğilimlerinin incelenmesi: Bir meta-sentez çalışması. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 9(1), 52-90.

Tuncel, G. ve Balcı, A. (2015). Demokratik toplumlarda öğretmen nitelikleri ve öğrencilere yansımaları. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (31), 82-97.

Tunç, H. (2008). Demokrasi türleri ve müzakereci demokrasi kavramı. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(1), 1113-1132.

Turan, İ. (2022). Demokrasi, seçim ve seçim sistemleri. *Toplum Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 3(2), 94-120.

Turan, R. (Editör). (2023). *Öğretmen adayları ve öğretmenler için insan hakları ve demokrasi eğitimi*. Ankara: Pegem akademi.

Türk, F. ve Gürkaynak, M. (2018). Avrupa birliği vatandaşlığının okul eğitimi boyutu. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(32), 396-420.

Türkcan, B. ve Bozkurt, M. (2015). İlkokul öğrencilerinin sosyal bilgiler dersi bağlamında kimlik, kültür ve yurttaşlık algıları. *Electronic Turkish Studies*, 10(11). 1501-1526

Uğurlu, C. T. (2011). Avrupa birliği ülkelerinde ve Türkiye’de vatandaşlık eğitimi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(37), 153-169.

Ulubey, Ö. ve Gözütok, D. (2015). Yaratıcı drama ve diğer etkileşimli öğretim yöntemleri ile geleceğin vatandaşlık, demokrasi ve insan hakları eğitimi. *Eğitim ve Bilim*, 40 (182), 87-109.

- Ülger, M. ve Yel, S. (2013). Ara disiplin alanı olarak insan hakları ve vatandaşlık eğitimi ile ilgili ilköğretim öğretmenlerinin yeterlik algıları. *International Journal Of Eurasia Social Sciences*, 4(10), 19-32.
- Ünal, F. (2019a). Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin hak, sorumluluk ve katılımcılık bağlamında vatandaşlık bilincine ilişkin görüşlerinin hammond modeliyle değerlendirilmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bartın.
- Ünal, F. (2019b, Nisan). *Vatandaşlık Bilgisi Ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması*. XII. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi'nde sunuldu, Rize.
- Üstel (2004), *makbul vatandaşın peşinde: II. Meşrutiyet'ten bugüne vatandaşlık eğitimi*, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Üstüner, F. (2000). Türkiye'de demokrasi tartışmalarının düşünsel arka planı: 1945-1950. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 27(1-2), 183-206.
- Varlık, Ü. ve Ören, B. (2003). Demokrasi ve temsil. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(5), 172-185.
- Yalçın, H. (2019, Nisan). *İslami eğitim açısından Fransa'da uygulanan ahlak ve vatandaşlık dersleri*. Uluslararası İslam Eğitimi Kongresi'nde Sunuldu, İstanbul.
- Yaşar, F. T. (2018). II. Meşrutiyet döneminde yurttaşlık, ahlak ve medenilik eğitimi: malumat-ı medeniye ders kitapları. *Osmanlı Araştırmaları*, 52(52), 311-342.
- Yazıcıoğlu, A. ve Alkan, V. (2020). Vatandaşlık kavramına yönelik öğretmen adaylarının geliştirdikleri metaforlar. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 52-61.
- Yıldırım, Y. (2019). Fransız Devrimi'nde yurttaşlık ve etkilerine dair bir değerlendirme. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 251-271.
- Yılmaz, K. (2011). Öğretmen adaylarının demokratik değerler ile öğrenci kontrol ideolojilerine ilişkin görüşleri arasındaki ilişki. *Uludağ üniversitesi eğitim fakültesi dergisi*, 24(2), 297-315.

Yılmaz, K. (2013). İlköğretim öğrencilerinin vatandaşlık eğitimi ile ilgili temel kavramlara ilişkin algılarının incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(28-1), 453-463.

Yiğit, M. ve Kesmecı, A. (2015). Vatandaşlık ve demokrasi eğitiminde masal kullanımı. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 4(3), 1320-1338.

EKLER

Ek 1. Vatandaşlık Bilgisi Ölçeği

Değerli Katılımcı,

Bu anket, ortaokul öğrencilerinin vatandaşlık bilgi düzeyleri ile okuldaki demokratik davranış eğilimleri arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla hazırlanmıştır. Anket sonuçları tamamen gizli tutulacak ve yalnızca bilimsel amaçlarla kullanılacaktır. Ankette doğru veya yanlış cevap bulunmamaktadır; cevaplar tamamen sizin kişisel görüşlerinize dayanmaktadır. Aşağıdaki ifadeleri dikkatle okuyup kendinize en yakın bulduğunuz rakamın üzerine (X) şeklinde işaretleyiniz. Katılımınız için teşekkür ederiz.

Ela Beker

Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Kişisel Bilgiler

1. Sınıfı: 5 ☐ 6 ☒ 7 ☐ 8 ☐
2. Okulu:
3. Cinsiyetiniz nedir? Kız ☐ Erkek ☒
4. Yaşadığınız ~~yer~~ İlçe ☐ Köy ☒
5. Aile gelir düzeyi: Düşük ☐ Orta ☒ Yüksek ☐

Sıra No	Madde/İfadeler	Hiç katılmıyorum	Az katılıyorum	Kısmen katılıyorum	Çoğunlukla katılıyorum	Tamamen katılıyorum
1	Cevrenin korunması gerekliliğini açıklayabilirim.	1	2	3	4	5
2	Kişisel ve sosyal yaşamımda medyanın rolünü değerlendirebilirim.	1	2	3	4	5
3	Sivil toplum ve gönüllü kuruluşların işlevlerini açıklayabilirim.	1	2	3	4	5
4	Ekonomik haklarımı açıklayabilirim.	1	2	3	4	5
5	Sosyal güvenlik, sağlık ve refahın önemini açıklayabilirim.	1	2	3	4	5
6	Kişisel özelliklerimi /kişisel (ulusal/küresel anlamda) kimlik duygumu açıklayabilirim.	1	2	3	4	5
7	İleride sahip olduğum meslek / iş ile toplumsal yaşama katkıda bulunmanın önemini açıklayabilirim.	1	2	3	4	5
8	Tarih sürecinde egemenliğin kaynağını (bir kişiye / grupta ya da millette olmasını) açıklayabilirim.	1	2	3	4	5
9	Anayasal sistemi / hukuk devletini açıklayabilirim.	1	2	3	4	5
10	Ulusal ve uluslararası düzeyde politik / siyasi karar vermenin önemini açıklayabilirim.	1	2	3	4	5
11	Ekonomik gelişme ile kalkınma arasındaki ilişkiyi açıklayabilirim.	1	2	3	4	5
12	Küresel ilişkileri / bağımlılıkları (politik, ekonomik vb. boyutta) açıklayabilirim.	1	2	3	4	5
13	Politik / siyasi sürece katılım göstermenin önemini açıklayabilirim.	1	2	3	4	5

Ek 2. Okulda Demokratik Davranış Eğilimi Ölçeği

Madde No.	Okulda Demokratik Davranış Eğilimi Ölçeği	HIÇBİR ZAMAN	BAZEN	HER ZAMAN
1.	Ödevlerimi zamanında yaparım.	1	2	3
2.	Oyun oynarken farklı kültüre sahip öğrenciyle aynı takımda olmam benim için sorun değildir.	1	2	3
3.	Öğretmenimin sınıfta herkese aynı şekilde davranmasını beklerim.	1	2	3
4.	Bir konuda arkadaşlarıma söz verdiğimde, sözümü mutlaka yerine getiririm.	1	2	3
5.	Türkçe konuşmakta ve anlamakta zorluk çeken yabancı uyruklu arkadaşım ile alay edilmesine izin vermem.	1	2	3
6.	Farklılıkları olan arkadaşlarıma, diğer arkadaşlarıma davrandığım şekilde davranırım.	1	2	3
7.	Farklılığı olan arkadaşım ile birlikte grup ödevleri yapmak benim için bir sorun değildir.	1	2	3
8.	Öğretmenimin verdiği görevi sevmesem bile, onu en iyi şekilde yapmaya çalışırım.	1	2	3
9.	Kazandığım bir oyunda kaybedenlerle alay etmem.	1	2	3
10.	Karnım aç olduğunda kantinde sıraya geçmeden alışveriş yapmak isterim.	1	2	3
11.	İlgi duyduğum derslerde verilen ödevleri severek ve özenli bir şekilde hazırlarım.	1	2	3
12.	Okulda oynanan oyunlarda, oyun kurucuysam sevdiğim arkadaşlarıma oyun grubuma alırım.	1	2	3

Ek 3. Veli Onam Formu

Sayın Veli;

Çocuğunuzun katılacağı bu çalışma, "Ortaokul öğrencilerinin vatandaşlık bilgi düzeyleri ile okuldaki demokratik davranış eğilimleri arasındaki ilişki." adıyla, 02.01.2025-02.02.2025 tarihleri arasında yapılacak bir araştırma uygulamasıdır.

Araştırmanın Hedefi: Bu araştırmanın amacı, ortaokul öğrencilerinin vatandaşlık bilgisi ile okuldaki demokratik davranışları arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu bağlamda, öğrencilerin vatandaşlık eğitimi süreçlerinde kazandıkları bilginin, demokratik davranışlara sahip olma düzeylerini nasıl etkilediği araştırılmaktadır.

Araştırma Uygulaması: Anket .

Araştırma T.C. Milli Eğitim Bakanlığı'nın ve okul yönetiminin de izni ile gerçekleştirilmektedir. Araştırma uygulamasına katılım tamamıyla gönüllülük esasına dayalı olmaktadır. Çocuğunuz çalışmaya katılıp katılmamakta özgürdür. Araştırma çocuğunuz için herhangi bir istenmeyen etki ya da risk taşımamaktadır. Çocuğunuzun katılımı tamamen sizin isteğinize bağlıdır, reddedebilir ya da herhangi bir aşamasında ayrılabilirsiniz. Araştırmaya katılmama veya araştırmadan ayrılma durumunda öğrencilerin akademik başarıları, okul ve öğretmenleriyle olan ilişkileri etkilemeyecektir.

Çalışmada öğrencilerden kimlik belirleyici hiçbir bilgi istenmemektedir. Cevaplar tamamıyla gizli tutulacak ve sadece araştırmacılar tarafından değerlendirilecektir.

Uygulamalar, genel olarak kişisel rahatsızlık verecek sorular ve durumlar içermemektedir. Ancak, katılım sırasında sorulardan ya da herhangi başka bir nedenden çocuğunuz kendisini rahatsız hissederse cevaplama işini yarıda bırakıp çıkmakta özgürdür. Bu durumda rahatsızlığın giderilmesi için gereken yardım sağlanacaktır. Çocuğunuz çalışmaya katıldıktan sonra istediği an vazgeçebilir. Böyle bir durumda veri toplama aracını uygulayan kişiye, çalışmayı tamamlamayacağını söylemesi yeterli olacaktır. Anket çalışmasına katılmamak ya da katıldıktan sonra vazgeçmek çocuğunuza hiçbir sorumluluk getirmeyecektir.

Onay vermeden önce sormak istediğiniz herhangi bir konu varsa sormaktan çekinmeyiniz. Çalışma bittikten sonra bizlere telefon veya e-posta ile ulaşarak soru sorabilir, sonuçlar hakkında bilgi isteyebilirsiniz. Saygılarımızla,

Araştırmacı :Ela Beker
İletişim bilgileri

*Velisi bulunduğum sınıfı numaralı öğrencisi
.....'in yukarıda açıklanan araştırmaya katılmasına izin veriyorum. (Lütfen
formu imzaladıktan sonra çocuğunuzla okula geri gönderiniz*).*

.../.../.....

İsim-Soyisim İmza:

Veli Adı-Soyadı :

Ek 4. Etik Kurul Kararı

T.C.
TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ARAŞTIRMALARI
ETİK KURULU KARARLARI

KARAR TARİHİ	OTURUM NO	KARAR SAYISI
24.12.2024	21	01-51

Üniversitemiz Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Başkanı Prof. Dr. Nail YILDIRIM Başkanlığında toplandı.

KARAR 21.01- Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğünün 22.11.2024 tarih ve 500595 sayılı yazısı görüşüldü.

Aşağıda bilgileri yer alan araştırmacıların yapmak istediği uygulamaların ve kullanacağı veri toplama araçlarının etik açıdan uygunluğuna oy birliği ile karar verildi.

ÇALIŞMANIN TÜRÜ	Yüksek Lisans Tezi
BAŞLIK	Ortaokul Öğrencilerinin Vatandaşlık Bilgi Düzeyleriyle Okuldaki Demokratik Davranış Eğilimleri Arasındaki İlişki
TEZ YÜRÜTÜCÜSÜ/ ÇALIŞMANIN YAZARI	Prof. Dr. Fatih YAZICI Ela BEKER (Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı)
RAPORTÖR GÖRÜŞÜ	OLUMLU

Ek 5. Milli Eğitim Bakanlığı Araştırma Uygulama İzin Belgesi

**T.C.
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
ARAŞTIRMA UYGULAMA İZNİ BELGESİ**

Başvuru No: MEB.TT.2025.018832.01

T.C. Kimlik No: 34*****64

Adı Soyadı: ELA BEKER

Araştırmanın Adı: ortaokul öğrencilerinin vatandaşlık bilgi düzeyleriyle okuldaki demokratik davranış eğilimleri arasındaki ilişki

Araştırmanın Niteliği: Yüksek Lisans Tezi

Araştırmanın Örneklem / Çalışma Grubu: Öğrenci

Veri Toplama Aracının Başlığı: vatandaşlık bilgisi ölçeği okuldaki demokratik davranış eğilimi ölçeği

Araştırma Uygulama İzninin Kabul Tarihi: 06.03.2025

Araştırma Uygulama İzninin Bitiş Tarihi: 06.03.2026

Yukarıda kimliği yazılı araştırmacı "Araştırma Uygulama İzinleri Yönergesine" göre belirtilen kapsamda araştırmasını yapmayı taahhüt etmiştir. Araştırmacının bilgi ve belgelerinin uygunluğu kontrol edilmiş olup aşağıda ifade edilen bilgiler kapsamında araştırma uygulama izni Millî Eğitim Bakanlığı ilgili birimleri tarafından onaylanmıştır.

Uygulama Yapılacak İller	Uygulama Yapılacak Birimler	Uygulama Yapılacak MEB Teşkilatları	Uygulama Yapılacak MEB Teşkilatının Kurum Kodu
TOKAT	Ortaokul	Ortaokulu	
TOKAT	Ortaokul	F Or	JZ
TOKAT	Ortaokul	K (L	
TOKAT	Ortaokul	f Ortaokulu	
TOKAT	Ortaokul	İ (Z	700.000

Not: Okul/kurum yöneticileri tarafından "Araştırma Uygulama İzni" belgesinin ve veri toplama araçlarının (araçlardaki maddelerinin) modülde yer alan belge ve araçlarla aynı olduğu kontrol edilmelidir. Belgeler aynı olmadığı durumda araştırma uygulama izni verilmeyecektir.

Ek 6. Gönüllü Katılım Formu

ARAŞTIRMA GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU

Bu çalışma, Ortaokul Öğrencilerinin Vatandaşlık Bilgi Düzeyleriyle Okuldaki Demokratik Davranış Eğilimleri Arasındaki İlişki başlıklı bir araştırma çalışmasıdır. Çalışma, Ela Beker tarafından yürütülmekte ve sonuçları ile ortaya konacaktır

- Bu çalışmaya katılımınız gönüllülük esasına dayanmaktadır.
- İsminizi yazmak ya da kimliğinizi açığa çıkaracak bir bilgi vermek zorunda değilsiniz/araştırmada katılımcıların isimleri gizli tutulacaktır.
- Araştırma kapsamında toplanan veriler, sadece bilimsel amaçlar doğrultusunda kullanılacak, araştırmanın amacı dışında ya da bir başka araştırmada kullanılmayacak ve gerekmesi halinde, sizin (yazılı) izniniz olmadan başkalarıyla paylaşılmayacaktır.
- İstemeniz halinde sizden toplanan verileri inceleme hakkınız bulunmaktadır.
- Veri toplama sürecinde/süreçlerinde size rahatsızlık verebilecek herhangi bir soru/talep olmayacaktır. Yine de katılımınız sırasında herhangi bir sebepten rahatsızlık hissederseniz çalışmadan istediğiniz zamanda ayrılabilirsiniz. Çalışmadan ayrılmanız durumunda sizden toplanan veriler çalışmadan çıkarılacak ve imha edilecektir.

Gönüllü katılım formunu okumak ve değerlendirmek üzere ayırdığınız zaman için teşekkür ederim.

Araştırmacı Adı :Ela BEKER
Mail

Bu çalışmaya tamamen kendi rızamla, istediğim takdirde çalışmadan ayrılabileceğimi bilerek verdiğim bilgilerin bilimsel amaçlarla kullanılmasını kabul ediyorum.
(Lütfen bu formu doldurup imzaladıktan sonra veri toplayan kişiye veriniz.)

Katılımcı Ad ve Soyadı:
İmza:
Tarih: